

ANTONIO ZAVALA

Jaioak bizi nai

10647
GAS-128/19

JAIOAK BIZI NAI

1975

COLECCION AUSPOA

**Plaza de Santa María, 2 — Teléfono 67 12 82 — Tolosa
(Guipúzcoa)**

ANTONIO ZAVALA INTRODUCCIÓN DEL AUTOR
El autor de este libro es un economista
que ha trabajado en el extranjero durante
muchos años y ha adquirido una gran experiencia
en el campo de la economía.

JAI OAK BIZI NAI

AUSPOA LIBURUTEGIA

1979

Azaleko marrazkia, onako liburu ontatik artua:

Juan Mañe y Flaquer:

«El Oasis. Viaje al país de los fueros».

Tolosa'kñ azoka-eguna dala adierazten du.

© Auspoa Liburutegia-Tolosa (Guipúzcoa)

Inprimatzaille: IZARRA - Polígono 36 - Usúrbil (Guip.)

Depósito Legal: S. S. 178/79

I. S. B. N. 84 - 7158 - 063 - 2

Abril - 1979

ARKIBIDEA

Itzaurrea	9
(1854) Frantzes mineruanak Illarramendi'ko bozean	12
(1858) Labe berriyari	23
Bertso berriak zortziko soñuan jarriak	30
(1858) Burni-bideen asierari jarritako kantak	38
Zortzikoa Donostiarrak kantatu dutena Ifar aldeko gurdabide burnizkoari otsandiro asiera ematean Donostia'k Garagar illaren 22'an 1858'en urtean	44
(1863) Bertso berriak: "Bapore orren ka- soak..."	49
Bertso berriak: "Bertso berriyak jarri biaituz burnizko bide oienak..."	55
"Artoa erosi bearra..."	61
(1864) Bertso berriak: "Nere biotza dago pesalunbratua..."	65
(1867) Bertso berriak: "Gure kontuak dira sobra itsusiyak..."	73
Bertso berriak: "Zorioneko gure ezkondu bearra..."	80
Bertso berriak: "Kantatutzeroa nua ejemplo bat ona..."	94
Bertso berriak: "Aurten izan da sobra eudi ta arriya..."	101
Bertso berriak: Pobrien bizi-modua nola dan	106
(1890) Bertso berriak D. U. jarriak	113
Bertso berriak: "Jornaleroen bertsoak"	122
(1891) Bertso berriak: "Dama batzuek eken- tzen dira igande-arratsaldetan..."	128
Bertso berriak Franzisko Perez'ek jarriak ...	134

ITZAURREA

«Jai oak bizi nai» ezarri diogu izenburua liburu oni. Baiñan izenburu ori ez du eraskiña; bere erraietatik sortua baizik. Guk asma-tua ez; liburuaren bertso batetik artua dala esan nai degu.

Irakurri bezin laister, esaera mamitsua ta egokia iduritu zitzaigun. Bizi nai ori, gizonaren barrengo indar nagusia da noski. Orrek bultzatzen du lanera.

Baiñan lana ez-ezik, burruka ere bada ori; eguneroko burruka latza. Ta indar ori ez bagendu, ez giñake ortarako gauza. Etsitzen eta menderatzen errezak izango giñake danok ere. Bibliak onela esaten du: «Gerra utsa da gizonaren lurreko bizitza guzia» (1).

Indar ori, beste moduz adieraziko dute jakintsuak, psikologoak; gure erriko bertsolari ez-ezagun batek iru itz erabilli ditu orretarako. Ez dago geiago esaterik itz gutxiagotan.

Liburu ontako bertsoak, bizi nai ori azaltzen digute. Alegia, bizimodua ateratzearren gi-

---

(1) Job 7, 1. Or goien ezarri degun itzulpena, Asteasu'ko Juan Bautista Agirre'rena da.

zonak egiten dituan lanak, saioak, ekiñaldiak, indarketak...

Bizi nai orrek zer ikusirik asko du gizarte-
auziarekin. Adiskide bat baiño geiago, lan-
gilleen bertsoak, sozial bertsoak argitaratzeko
ta argitaratzeko ari zitzaizkidan joan dan aspal-
dian. Ara bada, adiskide oiek nai ordurako ez
bada ere, bertso oietatik mordoska bat.

Liburu au, XIX'garren mendeko bertsoak
osatu dute; XX'garrengoak beste aldi baterako
utzi ditugu.

Lau ogibide ere, beste baterako gelditu dira:
nekazaria, artzaia, arrantzalea eta indianoa. Oie-
tako bakoitzak, liburu bana betetzeko ainbat
bertso badu.

Liburu ontako bertsoetan ageri danez, ga-
rai artako langilleak, bakoitzak al zuan bezela
eta bakardadean ematen zion arpegi bizitzari.
Bizi bearraren burruka, bakarrik egiten zuan ba-
koitzak.

Langilleak artean etzekiten, beren eskubi-
deak zaintzearren eta bizimodua errezago ate-
ratzearren, alkarrengana biltzen. Geroago ikasi
zuten ori; mende onen asieran edo or nunbait.

Baiñan ori ikastearekin bat, beren bizimo-
dua ez-ezik, bertsoak ere asko aldatu zituzten.
XX'garrengo bertsoak ateratakoan ikusiko da
ongien aldaketa ori.

Liburu ontako bertsoen garaian, oso gertae-
ra berezia ezagutu zan: trenaren agerpena. Gure
aurrekoak oso ondo jabetu ziran aurrerapen

orren garrantziaz. Lau bertso-sail badira emen gai orrezaz, eta ala ageri da oietan.

Orain baiño leen ere, bertsorik asko argitaratu izan du Auspoa'k langilleai buruz: Xenpelar, Txirrita, Gezaltza'ko Graziano, Zabaleta anaiak, Alzo'ko Imaz, Urrutia, Lexo, Zubizarreta, Iturzaeta, Mendaro Txirristaka eta beste bertsolari askok, nork bere denborako langille jendearen kezka eta estuasunak ederki adierazten dizkigute.

Oraingo ontan, berriz, bertsolari ez-ezagunak itzegingo digute. Gai ori bera ikuitzen duten bertsoak alegia, baiñan egillearen izenik ageri ez dutenak.

Umore-bertsoak badira auetan ere. Geienak, ordea, samiñak eta garratzak dira. Izan ere, emengo eta edonungo jende xumea ez al da beti orrela bizi izan?

Mundu onetan gizonak gizona lenengoz zapaldu zuanean, onela esan zion Jaungoikoak zapaltzaleari: «Zer egin dezu? Zure anaiaren odola lurretik deadarrez dagokit!» (2). Liburu ontako bertsoak, geroztik onera deadar ori ixildu ez dala adierazten digute.

Etxe askorengatik esan genezake, Xalbadorrek beste gai bati buruz bertso batean diona:

Zerua, entzun zazu gur'etxeko auhena,
amaren nigarra ta aitaren hasperena...!

---

(2) Franzisko Inazio Lardizabal: «Testamentu zarreko eta berriko kondaira», Tolosa n, 1855, Andres Gorosabel Liburugillearen etxean.

(1854)

**FRANTZES MINERUANAK
ILLARRAMENDI'KO BOZEAN**

Amazazpi bertso auk, Tolosa'ko Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik artuak ditugu.

Izenburua, or goien idatzi bezela dago bilduma ortan ere. Baiñan ez degu garbi irakurtzen, *Illarramendi'ko* edo *Illurramendi'ko* esaten duan. *Illarramendi*, Tolosa'tik Alegi'rako bidean dagoan toki bat da. *Illurramendi*, berriz, *Yurramendi*'ren aldaketa bat izan diteke, eta oti, gaur Erruki-etxea dagoan mendixkaren izena da. Biak, beraz, Tolosa'ko toki-izenak.

Oar orrek, bi gauza adierazten dizkigu: bata, zaarragoko beste bertso batzuk bazirala, *Illarramendi* edo *Illurramendi* orrekin zer ikusirik zutenak; bestea, oso bertso ezagunak zirala garai artan, Tolosa'n beintzat.

Illarramendi toki-izena aitatzen duanik, bertso bakarra eskuetaratu degu orain artean. Errenteria'ko *Illarramendi*, ordea; ez Tolosa'koa. Ikus: *Xenpelar bertsolaria* liburua, *Auspoa* 88-89-90, 237 orri-aldean.

Eta bertso-mota berdiña gaurko sail ontan

eta beste orretan. Eta biak ere toki berean arkituak: Tolosa'ko Adurriaga'ren bilduman.

Bertso-mota ori Xenpelarren *Aizak i motell mañontzi* edo mutilzarrai jarritako bertsoena baita, doñu oietan kanta ditezke bertso auek. *Auspoa*'ren 88-89-90'garrenean, 151 eta 341 orri-aldeetan arkituko ditu irakurleak.

Bertso auek esaten digutenez, frantzes batzuek «aien aitonak gorde zituzten diru aien galdez» etorri ziran Tolosa'ra.

Zer diru ziran oiek? Guri, bertsoak irakurrita, auxe bururatu zitzaigun: Kondairak esaten duanez, frantzestea deritzaion gerraren bukaeran, frantzesak, emendik iges egiterakoan, gurdi asko zeramazkiten España'n barrena lapurtutako aberastasunez kargatuta. Baiñan Gazteiz'en, 1813.VI.21'an, egurra jaso zuten eta ondasun oietako asko bertan utzi bear izan zituzten, eta beste batzuek, Frantzi'ra baiño leen bidean gorde.

Ona nola esaten dan *El Empecinado visto por un inglés* liburuan (1):

«...pocos ejércitos habrán hecho uso tan amplio del privilegio del saqueo y el pillaje que tiene todo invasor, como los que Napoleón envió a España durante la guerra

---

(1) Liburu ori, iñork emengo erderaz nai badu, *Colección Austral* sortaren 360 zenbakian arkituko du. Baiñan Ingalterra'n 1846 urtean argitaratu zan, izenburu onekin: *Peninsular Scenes and Sketches, by the author or «The Student of Salamanca»*.

de la independencia. Sin embargo, les sucedió en muchas ocasiones que el enemigo volvía a apoderarse de su presa o que ellos mismos tenían que abandonar el botín, demasiado voluminoso a veces, en tiempos de marchas rápidas o de precipitadas huidas. Y entonces no era raro ver que los soldados franceses enterraban sus tesoros al pie de un grupo de árboles, de una gran piedra o de cualquier otro accidente del terreno que pudiera servirles de señal para recobrarlo más adelante. Durante la batalla de Vitoria, que tan desastrosa fue para los franceses, ocurrió esto con mucha frecuencia, confiándose innumerables tesoros a la fértil llanura alavesa. Sobrevino la desbandada francesa hacia Pamplona y la frontera, y no hubo tiempo de recuperar lo enterrado. Pero cuando Napoleón fue aniquilado y la paz reinó de nuevo en Europa, más de un curtido veterano repasó los Pirineos, convertido en buscador de tesoros. Muchas veces, las pesquisas eran infructuosas, porque las señales habían desaparecido o el arado o el agua de las torrenteras habían puesto el tesoro a disposición de un labrador o de un caminante. Pero no siempre ocurrió esto, naturalmente, y los aldeanos vascos fueron, en muchas ocasiones, testigos asombrados y envidiosos del desenterramiento de tesoros compuestos de toda clase de objetos de valor y de monedas: desde los macizos candelabros de plata robados al altar, hasta los pendientes y los broches de señoras; desde la pesada onza, hasta esos duritos diminutos, que

son como encantadoras miniaturas de los reyes de España, mucho más agradables que el basto dólar de plata».

Tolosa'ko diru oiek ere, oietakoak izango ziran seguru aski.

Plano ta guzi etorri ziran, bertsolariak dienez, frantzes oiek. Lenengo, San Frantzisko komentuarien parean, bi zulo egin zituzten. Irujarrena, Justizia'ko plazan. Laugarrena, berri, «aizkolariaren» etxeko parean. Aizkolariaren etxea, Rondilla kalearen bukaeran eta *Triángulo* esaten zaion plazaren aurrean dagoan etxe bati deitzen omen zioten.

Artan ari zirala, bi katalan agertu ziran, «aien planua ohea zala»-ta. Baiñan arekin ere probetxurik ez.

Urrengo zuloa, pelota-jokuan. Azkenerako, ura eta arkaitz bizia besterik arkitu ez eta gastatuak zor utzita iges egin zuten frantzes oiek. Bertsolariak ala dio beintzat.

Damurik, ez dakigu nor izan zan bertso auek jarri zituan bertsolari ori. Zulogintzan ari ziralako, *mineruak* esaten die frantzesai.

Bertso auek oiñarri arturik, artikulo bat agertu genduan orain urte batzuk, 1967.VI.7'an, *El Diario Vasco* egunerokoan. Andik iru egunera, periodiko berean, Tolosa'ko berri-emale dan Goñi adiskideak, gai orri buruz argibide berria eman zuan. *Arriz* izengoitiaz firmatzen zuan batek, oar bat bialia zion, beste gauza batzuren artean onela esanaz:

«Voy a copiar un párrafo de un registro de actas del 21 de Junio del año 1854 (Paseos y árboles, libro núm. 1, sección 0, negociado núm. 9. Archivo de la Villa): «Concesión de un permiso del Gobierno Civil al alcalde de Tolosa para hacer un reconocimiento en el Prado pequeño, en presencia del delegado de Hacienda, con objeto de buscar un tesoro enterrado durante la guerra de la Independencia.

Nada se sabe de su resultado».

Erriko-etxeko agiriak, Zumardi Txikia aita-tzen du; bertsolariak, berriz, beste zenbait toki. Zeñek arrazoi? Bertsolariak, berak ikusi edo bestek esan ziotena jarriko zuan bertsoetan. Agiriak berriz, toki bakarra izendatzen du; bai-ñan beste iñon saiatu etzerala esaten al da orre-kin? Alegia, bestetan ere saia zitezkean fran-tzesak agiritan ezer geiago jarri gabe ere.

Edozein moduz, urtea ematen digu agiri orrek eta bertsolariak diona ere egiztatu egi-ten du.

Geroztik iñork atera ez badu beintzat, To-losa'n badago, beraz, eguzkirik ikusi gabe, as-koren begia diz-diz jarriko lukean zerbait...

- 1/ Tolosa'ko mina gaizuak
ez dira izan gozuak,
orain kaskuai atzegiteko
badira moduak;
neri eman dit goguak
ipinitzeko bertsuak,
asko gustatu zaizkidalako
frantzesen txaskuak.

- 2/ Frantzes oriek afanez
etorri ziran egunez,
aien aitonak gorde zituzten
diru aien galdez;
pensamentubak aldrebes,
plano zuzenik ere ez;
ia ito nintzan oidi begira
ni beñepein farrez.

- 3/ Persona batzuek pozak
alegraturik biotzak,
aiek beteko zizkatelako
ontzako urrez polsak;
ez duro eta ez ontza,
ori zan frantzesen boza,
lenago ojala joan baziran
emendik aruntza!

4/ Asi ziraden lanian
San Frantzisko'ren parian,
jendia franko antxe zeguan
diru-usayian;
frantzesak beren artian:
«Zaute, zaute pakian!
Aldegingo diau etxekoandrian
olluak jatian!»

5/ Zulo bat egin lenbizi,
gero bigarrena asi,
diruai deitzen zioten bañan
errespuesta gutxi;
nunbait etziran an bizi,
edo juan ziran igasi,
kuartotxo baten baliorikan
ez gendun ikusi.

6/ Berriz ere esperantzan
Justizia'ko plazan,
nik uste gabe zulo aundi bat
antxen azaldu zan;
begira jarri nintzan
dirurik agiri ote zan,
beste bi aien paraderuan
antxen gelditu zan.

7/ Zebiltzan gora eta bera,
gero Rondilla kalera,
aizkolariaren etxe (2)
pare-parera;
Katalunia'tik onera
beste bi gizon ostera,
aien planua obia zala
erakustera.

8/ Minatu zuten gogotik
katalan aien planotik,
ura eta lurra besterik etzan
ikusten gañetik;
tristetu ziran bertatik
atzetik eta aurretik,
katalan aiek azkar aldegin
zuten Tolosa'tik.

9/ Gero pelota-jokura
juan zan frantzes kuadrilla ura,
jende guziak egiten zioten
atzetikan burla;
zulatu dute lur ura,
ez dakit zenbat modura,
billatu zuten arkaitz biziya
eta gañera ura.

---

(2) Adurriaga'ren kuadernoan alaxe dago; bañan,
dudarik gabe, zerbait falta da emen.

10/ Ura atera ta ura sortu,
gau eta egun segitu,
diruak aitu ziradenian
lanak añaditu;
langilliak ere kejatu
ezin zutela kobratu,
orduan beintzat ala ziraten
neroni kontatu.

11/ Zelebria zan epoka:
arkaitz biziyai tiroka,
jendia berriz aldamenetik
frantzesai burlaka;
aiek guztiak abanta
erriaz puru galanta,
lau egun baña gutxiaguan
emendik eskapa.

12/ Rikardo Ormaetxea,
akordatutzen bazera,
berrogei ta bi errial aundi
artzekotan zera;
onegiya izan zera,
ikasiko dezu zartzera,
obe zenduke joan baziña
pelotak eitera.

13/ Pegoi bat bazan fijua
eta guztiz txistosua,
artxeak aguro kobratu zuen
bere artzekua;
izanik gorputz flakua
eta begi batekua,
mingaña berriz erritarako
paregabekua.

14/ Berrogei ta zazpi duro aundi
etxeoandre onraduari,
ia frantzesak egin ziguten
jan eta eran ongi;
beste andre alargun bateri,
esateko ez dakit garbi,
ark ere artzeko izan biar du
artzekua ugari.

15/ Ojalateruari ere
bonba kendua debalde,
zergatikan gelditu ziran
dirurikan gabe;
lotsik etzuten batere,
batek zirurin errege,
uste etzutela egin ziraden
gauza askoren jabe.

16/ Orko injenieruak
txit izan ziran beruak,
postura orretan arraskatutzen
ogeika duruak;
orain dira apuruak,
pena du galdutakuak,
erremediatu ditzala danak
gure Jaungoikuak.

17/ Guztiz dalako *al caso*
orra amazapi bertso,
ermandadekua ez danak ez
kandelarik jaso;
aiek jua ziran garboso,
janik zenbait pizti gozo;
libra zituzten ixkin oietan
len zeudenak preso.

Oker zeudelakoan, edo-ta neurria konpontzearren,
an eta emen zuzendu egin ditugu bertso-lerro batzuk.
Onela zeuden: 2/1: Frantzes oiek afanez; 3/1: Persona
batzuek pozaz; 4/3: jendi franko antxe zeguan; 4/7:
aldegingo diau etxeoandriaren; 5/3: diruari deitzen
zioten; 5/4: bañan errespuesta gutxi; 9/8: eta gañera
uda; 10/1: Ura atera ta uda sortu; 11/2: arkaitz bi-
ziyari tiroka; 12/8: pelotak egitera; 13/3: antxen
aguro kobratu zuen; 14/3: iya frantzesak egin zi-
guten; 14/6: esateko ez dakit ori garbi; 16/7: erre-
mediatu ditzala; 16/8: danak Jaungoikuak; 17/3: er-
mandadekua ez danak; 17/4: eskandalorikan jaso.

(1858)
LABE BERRIYARI

Amasei bertso auek, Donostia'ko Jose Manterola zanaren bildumatik artuak ditugu. Bertso-paper batean daude, izenburu orrekin bera-ekin eta moldiztegi-izen onekin: «DONOSTIAN: Pio Baroja-ren moldizteguian - 1858».

Labe berri ori dala-ta, ogia asko merkatu da: erdiraiño jetxi da, amaikagarren bertsoak esaten duanez beintzat. Ta «pobre guziyak pozez», «fandanguan dabilta danboliña arturik».

Ta «makin au egin duten persona onraduai» erriaren esker ona erakustearren, bere izena izkutatzen duan bertsolari onek bertso auek paratzen ditu.

Bilintxek ogei ta zazpi urte zituan orduan. Baiñan ez du ematen, bertso auek aren maillara irixten diranik.

Beste bertso-jartzallerik bazan garai artan Donostia'n eta aietako batek jarriak izango dira.

1/ Orra bertso batzuek
labe berriyari,
konsueloz beterik
diyozkagu jarri,
pobre guziyak pozez
esanaz alkarri,
Jaungoikoak zerutik
digula ekarri.

2/ Mingañian baneuka
abillidadia,
alabatuko nuke
orlako labia;
oraindikan obeto
beraren jabia,
zergatik jarri digun
merke laboria.

3/ Inkomodatu gabe
biagu kantatu,
iñor asarratzerik
eztegu pensatu;
ogiya preziyuan
asko da bajatu,
orlako indiyantorik
etzaigu agertu.

- 4/ Pobre gaxuarentzat
orlako alderdirik,
jaio nintzan ezker
eztet ikusi nik;
lengo urte oietan
danak penaturik,
ogi gareistikuak
ezin pagaturik.
- 5/ Berrogei ta amar kuarto
sei librako ogiya,
pagatu degula ezta
denbora aundiya;
etxian izan ezker
zerbait familiya,
egun artan igual
aitzen zan guziya.
- 6/ Merkatzeko esan arren
agintzen zubenak,
batere baliyo ez,
abek ziran penak;
asko padezitu du
orain bizi danak,
ezin uka lezake
ikusi dubenak.

7/ Eztiyot desiatzen
nik iñori gaitzik,
gure labe eder au
onratzia baizik;
merkatu zaigunian
emen gaude pozik,
eztago eramaterik
eskuba aora utsik.

8/ Ogiya merkatuta
esnia ardipana, (1)
kontentu balegoke
orain bizi dana;
esperantza iduki
Jaungoikoagana,
kariñua badauka
beti guregana.

9/ Abundantzi aundiyen
Jaungoikoak aurten,
beriak gaitu eta
eman digu jaten;
batzuben keja dira
ez dutela saltzen,
orain irabazteko
len etzuten galtzen.

---

(1) Ardipana = ardit bana.

- 10/ Alde erriyetan ere
guztiyak pozturik,
fandanguan dabilta
danboliña arturik:
ogitan ez dutela
kuasikan gasturik,
farraz itotzen daude
ortzak agerturik.
- 11/ Lau kuarto t'erdirekin
librako ogiya,
ez deritzat nik dala
preziyo aundiya;
kantidade orrekin
len nuben erdiya,
pobre tristiarentzat
ai zer alderdiya.
- 12/ Labi ori ez balitz
beñere ausiko,
gastubaren erdiyan
giñake biziko;
geiago garestitzen
ez liyoke utziko,
bestela zortzi kuartuan
bigar edo etziko.

13/ Makina armatu duben
kuadrilla orrengatik,
erregutu lezake
pobriak bertatik,
arren libra ditezen
gaitz guztietatik;
merkatu digute ta
jan zangun gogotik.

14/ Ogiyaren prezioaz
kontentu naiz agitz,
obe genduben len ere
orla izan balitz;
jakiyaren desioa
egiten zat berriz,
ojala aragiya ere
merkatuko balitz.

15/ Asto batek badakar
guk jan ala ogi,
karruarekin juanta
kargatuta korri;
erregutu zaiogun
San Antoniyori,
osasuna emateko
mundu guztiyari.

16/ Makin au egin duten
persona onraduak,
ezin paga lezake
gu bezelakuak;
zeruban sar ditzala
arren Jaungoikuak,
orra amasei bertso
txanpon banakuak.

BERTSO BERRIAK

ZORTZIKO SOÑUAN JARRIAK

Emezortzi bertso oraingo ontan. Bonaparte'ren bilduman dagoan bertso-paper batetik ditugu. Moldiztegi-izena onela du: *Donostian, Pio Barojaren moldizteguian*.

Goizueta'ko alaba batek «Irun'go errian bi soñ josten daukatzi joan dan aspaldian». Baiñan Maria izeneko batek, Madrilla *malan* bialtzen ditu.

Mala, aleman izkuntzatik datorren itza omen da. Frantzesez *malle*, zurezko kutxa. Emengo erderaz ere, ortik sortua dute *maleta*.

Baiñan ortik-edo etorrita, beste esan-nairik ere bazuan itz orrek. Onela dio E. Littré'k bere *Dictionnaire de la langue française* (Paris, 1885) iztegian:

«Malle-poste, ou simplement, malle, voiture par laquelle l'administration des postes envoie les lettres au bureaux d'administration et dans laquelle on reçoit quelques voyageurs».

Alegia, korreoa eramán ez-zezík, biderako zenbait lagun ere artzen zituan gurdia; zalgurdia noski bertso auen garaian. Ain zuzen, 12'ga-

rrenean *postillona* aitatzen zaigu. Zaldi-zaia alegia.

Madoz'en iztegian onela esaten da Irun'go erriaz mintzatzean:

«Correos y diligencias: *la mala correo llega de Bayona á las 3 de la tarde y sale á las 6 de la misma: de Madrid llega de 4 á 5 de la mañana y sale á las 6 de la misma para Bayona directamente. También llegan todos los días las diligencias procedentes de Madrid y Bayona*» (1).

Ta Tolosa'ko erriaz ari danean, berriz, *mala* ori andik barrena, Madrid eta Frantzia aldera ez-ezik, Aragoi, Kataluña, Naparroa eta Bilbo aldera ere igarotzen dala esaten digu.

Joan-etorriak orrela egiten ziran garai artan. Trena baiño leenagoko kontua degu noski.

17'garren bertsoan, *nonbria* itza agertzen da: «Aurrari eman bezaio beraren nonbria». Nonbria, abizenari esaten zioten orduan.

Zortzigarrenean, leen aitaturako Maria orrenгатik «kantak paratzen ere ibilli da benaz» esaten da. Damurik, ez degu beste kanta oien aztarrenik iñon ere arkitu.

---

(1) Pascual Madoz: «*Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*», Tomo IX, Madrid 1847.

1/ Bertso berri batzubek
nai nituke para,
aditu nai dubenik (2)
iñor ere bada;
Mariak galdutako
arroparen kausa da,
berriz egin dezaten
bigarren pasada.

2/ Goizueta'ko alabak
Irun'go errian
bi soñ josten daukatzi
juan dan aspaldian;
noiz prebenitzen diran
Maria guardian,
malan bialdu ditu
bere errabian.

3/ Klaro esango ditut
oien pekatubak,
bi traje zekazkiten
por mayor artubak;
ogei pezeta aundi
dendan pagatubak,
galdu egin dira ta
or dira kontubak.

---

(2) Bertso-paperak: *aditu nai dubenak*.

- 4/ Pensatubagatikan
 «Nere falta ezta!»,
 norberak esatia
 ez da izaten basta;
 orrelako konturik
 iñon pasa ezta, (3)
 erropa triste oiekin
 darabilten festa!
- 5/ Goizueta'n biar ta
 Madrilla, nagia,
 ez dauka billaturik
 bere parajia;
 Mariak ala ere (4)
 beti korajia:
 «Nik bigaldu nuben eta
 or konpon zaitia!
- 6/ «Orrenbestez ez dezu
 egiten, nagia,
 gauzak ezin konponduz
 au nere nekia!
 Ez badezu ondu nai
 egin dan kaltia,
 erakutsiko dizut
 nun dan alkatia».

---

(3) Bertso-paperak: *iñon pasa ez da.*

(4) Bertso-paperak: *Maria ala ere.*

7/ Deskuidatu ezker
falta da gloria,
justiziak eman du
bere sententzia,
tokatzen dan bezela
arrazoi garbia:
«Zuk galdu dituzu eta
pagatu, Maria!».

8/ Dirua lajatzeko
Maria ori penaz,
guretzat gaizki esaka
gabaz eta egunaz;
katak paratzen ere
ibilli da benaz,
berak dituben tatzak
besteri emanaz.

9/ Eziñ esan nezake
Isidro gaitzik,
Mariari askotxo
nai diola baizik;
oben pagamentuba
egin zuben pozik,
trantzian estali da
artu gabe lotsik.

10/ Pagatzen ez utzi nai
Isidrok Mariari,
berak eman naiago
kantidade ori;
oju egiten zuten
abua dala neurri,
ogei pezeta ziran
esateko garbi.

11/ Eztegu billatzen guk
gauzarik debalde,
merezi duten onran
geratubak daude;
bi soñ ogei pezeta
pagatuta libre,
tela baliosuak
ez ziran alare.

12/ Oien pasadizua
esango det garbi,
okerreko lekura
zituzten ekarri.
Mariak malan sartu, (5)
postillonak arri,
Vitoria'tik gora
pasa ziran sarri.

---

(5) Bertso-paperak: *Maria malan sartu.*

13/ Modu (b) orretan zuten
aurrera segitu,
orra gero jabia
utsikan gelditu;
zein ostatutan dauden
eztegu aditu,
ditubenak badaki
eman nai balitu.

14/ Maria mantxa gabe
zori onekoa,
Jaungoikoak egin du
dan bezelakoa;
gauzak enkaminatzen
paregabekoa,
Sevilla'n pasatu da
zure soñekoa.

15/ Lorentzak zuben kargu
enkaminatzeko,
kausa billatu zuben
bertan lajatzeko;
Mariak puska gorde
gona konpontzeko,
ori zan motibua
diranak galtzeko.

16/ Gure gauza eskatuta
gu gera gaiztoak,
berak ere ez dabilta
biziro justubak;
orain baña lenago
bazterrak nastubak,
Isidrok pagatzen ditu
guzien kastubak.

17/ Tokatzen ez da Isidrok (6)
larogeiko urria,
orretan ezagun da
ez dala pobria;
lenago egin dio
aurrez faboria,
aurrari eman bezaio
beraren nonbria.

18/ Emezortzi bertsoan
nai det akabatu,
oien tatxarik ez det
garbiro klaratu;
puebloa ez dedin
geiegi tentatu,
errespetu onean
biar degu kantatu.

---

(6) Bertso-paperak: *Isidro*.

(1858)

BURNI-BIDEEN ASIERARI JARRITAKO KANTAK

Amabi bertso auek, Bonarparte'ren bildumatik artuak ditugu. Bertso-paper bat da; moldiztegi-izena: «*Donostian: Ignacio Ramon Baroja ren moldizteguian - 1858*».

Bertsoen gaia, izenburuak azaldu digu. Alegia, burnibidea egiten asi ziran eguna, Donostia'ko erriak nola ospatu zuan.

Egun orri buruz, Gorosabel'ek onela esaten digu bere *Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa* liburuan:

«*La inauguración de los trabajos de esta vía férrea se hizo el día 22 de junio de 1858, á saber, en la villa de Tolosa por la mañana, en un montículo existente donde hoy el frontón del juego de pelota de San Francisco, y en la ciudad de San Sebastián, por la tarde, á la orilla derecha del Urumea, en el barrio de Loyola. Concurrieron á ambos solemnes actos el Gobernador de la provincia, la Diputación de la misma, los respectivos Ayuntamientos de los dos pueblos, los representantes del crédito*

moviliario, los ingenieros directores del camino y diferentes personajes invitados al efecto. Un inmenso gentío, lleno de satisfacción, alegría y esperanzas las más halagüeñas, realzaba la grandiosidad de la ceremonia civil y religiosa. A su virtud, se dio principio en los días inmediatos en el primero de los citados dos puntos á los trabajos de desmonte, que se fueron extendiendo sucesivamente a otros...».

Bertso-jartzallearen izenik etzaigu iñon agertzen. Leen esan bezela, ogei ta zazpi urte zituau orduan Bilintxek. Baiñan bertso auek ez dira iñolaz ere arenak; ezta bertsolari jator batenak ere, gure iritzirako beintzat.

- 1/ Amabi bertsoetan
nai det erakutsi
burni-bideen lanak
nola diran asi;
Donostia'ri beti
bear zaio utzi,
zeñengandik beauten
besteak ikasi.

2/ Berreun ta irurogei
zaldunen kantakin,
zortzikoan esanaz
beren indarrakin:
Donostia'k daukazki
onra aundiakin
burni-bide itxaso
gaurdandik berekin.

3/ Inguru guztietan
poza alegria,
beñere ez da ikusi
festa bat obia;
jendeaz edertua
Urume guria,
esan zekien zala
zeruko gloria.

4/ Bandera eder batekin
aiuntamentua,
eliz-gizon ondoren
diputazioa;
burni-bideen jabe
gizon sonatua,
Trulla aundimendiz
ondo lagundua.

5/ Gabarretan sarturik
gure Urumea'n,
kontentuz dijuazte
uraren gañean;
tiro ajustatuak
ziran arrobian,
guztiak jarri dira
saltatu naian.

6/ Allegatu bezela
guztiak airean,
arkaitza jo dute
instante batean;
eliz-gizonak lenen
beren ordenian,
jarri dira pozkiro
laneko tokian.

7/ Gobernadore jaunak,
giputzen semea,
arpikoa artuta
eman du golpea;
diputaduak palaz
bete du gurdia,
iraultzeko zegoan
erriko alkatea.

8/ Apaizen buru danak,
Gipuzkoa'koa,
Jaunari egin dio
otoitz lenengoa;
bendizio eta kantu
zortziko lengoa
zeruak gaur artu du
Donostia'koa.

9/ Asiera emanda
burni-bideari,
deitu diote biba
gure erregiñari;
elizara dirade
lasterka etorri,
graziak ematera
Jaungoiko Jaunari.

10/ Guztiak dabilzkite
arpegi alaiak,
bañan barren-barrendik
diote urdallak:
«Geratuko gerade
onetara illak,
ez baditugu laster
billatzen botellak».

11/ Legor eta urean
jarririkan maiak,
guztiak zeukazkiten
beren bazkariak:
batzuek zelaietan,
etxean besteak,
ontzi eder batean
Okendo-semeak.

12/ Guztiak irten dira
bazkaldu onduan,
zortzi milla persona
bai gitxienean,
plaza ingurutzera
beren alegrian,
despedituaz elkar
gauaren erdian.

ZORTZIKOA
DONOSTIARRAK KANTATU DUTENA
IFAR ALDEKO GURDABIDE
BURNIZKOARI
OTSANDIRO ASIERA EMATEAN
DONOSTIA'K GARAGAR ILLAREN
22'AN 1858'EN URTEAN

Sei bertso auk, beren kanta-astearekin, Bonaparte'ren bildumatik ditugu. Moldiztegi-izenik gabeko bertso-paper bat da.

Izenburu luze orrek, gaia zer dan ederki adierazi digu. Aurreko saila ere gai berari jarria da, eta Gorosabel'ek zer dion antxe arkituko du irakurleak.

Bostgarren bertsoak beste gai bat ikuitzen du. Donostia, leengo iri zaar geienak bezela, arrizko ormaz inguraturik zegoan. Orma oiek traba besterik egiten ez dutela eta lurrera bota egin bear dirala esaten du bertso auen egilleak. Andik bost urtera asi ziran ori egiten, 1863.V. 4'an.

Bertso auk para dituana ez da, iñondik ere, bertsolari jator bat. Bereala oartuko da irakurlea.

Beste argitaraldi bat, bertso-paperetan au ere, «*Donostian: Pío Baroja-ren moldizteguien. 1858*» argitaratua, Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'n arkitu genduan. Aldaketarik ez du.

Santesteban'en *Colección de Aires Vascongados* izeneko kanta-bilduman, bertso auek ere antxe daude. Aldaketa bakarra dute: izenburua oso laburturik dagoala: *Burnibideari jarritako zortzikoa*.

Doña ere badu Santesteban'en bilduma orrek, eta, oi duanez, kanturako ta pianorako. Guk kanturakoa bakarrik aldatu degu onera.

3 FIN *p*

cresc.

p

p

f

D. C.

Arriturik dezagun
 erabat aitortu
 gizonak orain duela
 guzia garaitu.

1/ Zer egin al dezaken
españolak beti
urez eta legorrez
noiz ez da ikusi?
Elkano ta Okendo,
ez esan besterik,
oiek zituen ondo
munduak miretsi.

2/ Gerozko denboretan
ikusi ta esan
gerran ainbat astean
zintzoa ote dan.
Jendea pozturik da
agertzen batean,
Ur-mea deitua dan
ibai bazterrean.

3/ Aberatsak pobreak
an dira arkitzen,
Giputza dutelako
guzia ikusten.
Gañera asitzen dira
apaizak kantatzen,
ala galdetzen dute:
Zer zaigu gertatzen?

- 4/ Donostia, zuretzat
mentura onekoak
dira soñu ta kanta
otsdun andikoak.
Burnizko bidea da
onela asitzen,
zori onak ditugu
duda gabekoak.
- 5/ Arrizko murre beltzak
zaitu orain lotzen,
a!, ikusi bear degu
lurrera erortzen.
Ondasun aundientzat
leku izan ez ta
laster ariko zera
kanpora zabaltzen.
- 6/ Bedeinka zazu, Jauna,
gizonaren obra,
lenen Zuri deiturik
gaur asi duena,
len-bait-len bukatu-
ortik datorkigun
ugaritasuna ta
gerok nai deguna.

(1863)

BERTSO BERRIAK
«BAPORE ORREN KASOAK...»

Bertso auen gaia ere, burnibidea da. Baiñan trena ibiltzen asia da, eta orren berri eman nai du bertsolariak.

Bertso auek ere, Bonaparte'ren bilduman dagoan paper batetik ditugu. Moldiztegi-izena: *Tolosan: Pedro Gurruchaga-ren moldizteguian.*

Beste argibide jakingarri bat ere ematen zaigu paper orretan: *Pueden imprimirse. Tolosa 2 de octubre de 1863. Benito de Gorostegui.*

Benito ori, zensura-egillea zan; orduan ere olakorik bazan-eta. Ta bere baimena 1863.X.2'an eman bazuan, bertsoak jarri berri-berriak zirala dudarik ez da.

Gorosabel'ek, bere *Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa* liburuan, onela esaten baitigu, burnibidegintzari asiera 1858.VI.22'an eman zitzaiola adierazi ondoren:

«...y aunque en los cuatro años siguientes no se desarrollaron con la actividad que el público deseaba, ya en el quinto se les dio un gran impulso. Merced a esto, se consiguió po-

ner la vía en estado de explotación el día 1.º de Septiembre de 1863 en la Sección comprendida entre la ciudad de San Sebastián y villa de Beasáin; el 22 de Octubre del mismo año, desde San Sebastián hasta el Vidasoa; el 20 de Agosto de 1864, la sección de Beasáin á Alsasua».

Damurik, bertsoak nork paratuak diran etzaigu esaten. Baiñan bertsolari jator eta on bat da.

Dakigunez —ikus bestela *Auspoa* 88-89-90—, Xenpelarrek iru bertso-sail ditu, burnibidea dala-ta jarriak. Lenengo biak, frantzesen kontra. Izan ere, emengo jendea peoi-lanetan ari zan bitartean, aiek kanpotik etorri eta gora-goko zer-egiñetan, zuzendaritzan-edo, ari ziran. Irugarren sailla, berriz, 1867 urtean jarri zuan, lanbide oiek bukatzearekin bat irabazbideak ere urritu eta jendea len bezin pobre gelditu zanean. Alegia, ondoegi oitu eta gero ezin etsi.

Irugarren sail ortako bertsoak eta onako auk, badute alkarrekin, gure iritzirako beintzat, antz puxka bat. Ta biak ere, zazpi puntuko bertsoetan paratuak dira; alegia, *Ikusten duzu goizean, Erari maitagarriya* eta *Ai ori begi ederra* bezelako bertso-mota orretan.

Xenpelarrenak ote dira, beraz, bertso auk? Ditekena da. Baiñan, besterik gabe, ezin genezake baietz esan; ezetz ere ez, ordea.

Ala ere, zortzigarren bertsoan goierriar izkera nabari da: *oñe len aña pauso*. Xenpelarren

bertsoak baldin badira, *añe* ori moldiztegi-utsegite bat izango da. Baiñan Goierrin ere bazan garai artan bertsolari oparoa: Alzo'ko Manuel Antonio Imaz (1811-1893). Arenak, beraz, bertso auek? Ditekena ori ere. Baiñan beti ere duda, eta dudaren mendetik ezin atera.

- 1/ Bapore orren kasoak
esplikatuaz bertsoak
jarriko ditut batzuak;
jendearentzat etorri dira
oraiñ egun erosoak;
indar urak eta suak,
ideatzeko maixuak,
daude gizon jakintsuak.

- 2/ Jornalean zebiltzanak,
kobratutzean kintzenak,
eztira gaizki izanak;
gero gerokoak, gobernu ona
noiznai ona du gizonak;
puntu onetan zeudenak
ta zintzo gorde duenak
badaduzkate bolts onak.

3/ Dantzatutzeko diruak
izan dirade moduak,
asko dira zabalduak;
ostalariak dituzte asko
ortikan erraz bilduak;
puntuetan egonduak,
aiek daude gallanduak,
trajiñoso izanduak.

4/ Tragoak erandakoan,
bururik eztan lekuan,
diruak galdu jokuan;
ta zorrak gero eziñ pagatu
kintzena artutakoan;
jeneral asko kanpoan
gertatua da gaurkoan,
ta gero damu kolkoan.

5/ Gauza zuanak saltzeko,
erostunak bai artzeko,
moduak baliatzeko;
denbora onak izandu dira
aurretik geienentzako:
naiz jornaleroentzako
ta trafikanteentzako,
saiatu diranentzako.

6/ Bidea jarri danean,
bapore ori lanean
asi da modu onean:
kargak aundiak bagoietan da
jendeak asko trenean,
elementoak gañean,
agintzen diotenean
azkarra dago juanean.

7/ Naiz eraman naiz ekarri
egingo digue sarri,
kargak naiz aundiak jarri;
deskansu ona etorri zaie
bost mando ta mula zarri;
karraxiaz «Iso! Arri!»,
or ibiltzen ziran larri,
eziñ eragiñez korri.

8/ Bapore ori aidoso,
naiz karga asko eraso,
oiduka dabil garboso;
eztadukagu egin bearra
oñez len aña pauso:
an sartuta jua eroso,
orain gaude portunoso,
kontentu gerade oso.

- 9/ Bildu baporeagana,
merke egiten du lana,
dago pruebak emana;
bestetan ezin asi diteke
kargamenturik daukana;
ori dago abillena
eta justu dabilena,
au da gu bear giñana.
- 10/ Bapore orren kontua,
milagrozkko asuntua,
nunbait bada talentua;
mundu onetan ijenioak
badarama aumentua;
etzan mutill aiñ tontua
alako instrumentua
lendabizia sortua.
- 11/ Bapore jabe enpresak
bazeduzkan interesak
orrela jartzeko gauzak;
españolakin uniturikan
ibilli dira frantzesak;
guztiori alabantzak,
ipini gaituzte pozak,
saltoka dabiltz biotzak.

BERTSO BERRIAK

«BERTSO BERRIYAK JARRI BIAITUT BURNIZKO BIDE OIENAK...»

Amabost bertso auek ere, burnibideari jarririk dira. Goralpen aundiak egiten dizkiote tramankulu berriari. Ez du orrek zer arriturik. Gizona illargiraiño joatea guretzat gauza aundia izan bada, aundiagoa izan zan gure aurrekoentzat trena ikustea.

Izan ere, fede osoa zion orduan jendeak aurrerapenari: mesede aundiak ekarriko zituela eta kalterik bat ere ez. Geroztik, ordea, uste edo fede ori pipiak ederki jo duala ematen du. Ikusiak ikusi ta...

Bertso auek ere, Bonaparte'ren bildumatik ditugu. Bertso-paper bat da; baiñan ez du esaten ez bertsolariaren izenik eta ez moldiztegiarenik ere.

Urterik ere ez du; baiñan aurreko beste bertso-paper ori agertu zan urtean-edo aterako zan au ere argitara.

1/ Bertso berriyak jarri biatut
burnizko bide oienak,
konbeni dala esaten dute
entenditutzen dutenak,
ferrokarrillak zertako diran
lenago etzekiyenak,
orain balorez korritzen degu
guztiak edo geienak.

2/ Biba gure erregiña eta
ministeriyo guztiyak,
oien ordenaz maisubak ziran
plana botatzen asiyak;
trabajantiak izan ditugu
guztizko irabaziyak,
lana eginda bizi geranak
oieri eman graziyak.

3/ Españiya'n egin dituzte
burnizko bide berriak,
orretaraño apenas dauden
gutxi kostata jarriak;
askorentzako etorri dira
egun konsolagarriak,
frantzesagandik azaldu dira
makina izugarriak.

4/ Jende guztiya arritu gaitu
frantzesak daukan idiak:
bizkarrak asko nekatu gabe
eragin ditu bidiak;
balorez ero makinarekin
ditu abillidariak,
jakinduriyan daude oriyek
guztiz neurri bagiak.

5/ Bide oriyek egitian
frantzesak dira nagusi,
gizon abillak asko dirala
ez al ditugu ikusi?
Au ofiziyo aberatsa da,
obe genduke ikasi,
eskubidiak oso kentzia
apenas duen merezi.

6/ Balori ori orain asi da,
orrek daukazki portiak,
eztakizkigu itzegiteko
gauza guztiyen artiak
ez du balio aberatsakin
pobria berdin jartziak (1),
argatikan daude sinalatubak
paraje diferentiak.

---

(1) Bertso-paperak *artia* eta *jartzia* erdiko puntu auek. Baiñan dudarik ez da, *artiak* eta *jartziak* bear duala.

7/ Preziyoetan jarriyak daude (2)
diferentiak klasiak,
jan edan ondo egit'ez badu
korrituko du gosiak;
igualmente kojuak edo
mangatu alakoxiak,
aberatsena dijuanian
pobriena ere batian (3).

8/ Gusto duanak merkia artu
galestiyari utzita,
bañan guztiyok pagatu biar,
orretan gauden etsita;
instante batez egin dezake
urrutixora bisita,
erredoblia kostako zagu
oñez juaten asita.

9/ Gure modukok ezin juzgatu (4)
bapore orren kasuak,
orren makinak izango dira
gauza sustanziosuak;
mogimentuban jartzen danian
ez dadukatzi mansoak,
ez da bildurrik arrapatzeko
oñez dijuan atsoak.

---

(2) Bertso-paperak: *preziyuetan jarriya dade*.

(3) Gaizki dago *batian* punturako. Moldiztegi-utse-
giteren bat noski. Ez *al da baziak* izango?

(4) Bertso-paperak: *moduko*.

10/ Karga aundiak ez du bildurtzen,
orrekin gera arritu,
bostegun persona izanagatik
utsik bezela korritu;
ukatuko ez du manduen gisa,
orrek nai ez du gelditu,
ori formatu duen gizonak
jakinduriyak baditu.

11/ Askotan jendez oso betia,
beñere ez da utsikan,
kargatikan ajola gutxi
ez bada enkuentro txarrikan;
dijuanian begiratuta
ez da bistatzen kasikan,
orrenbesteko belaun gozoa
artu liteke pozikan.

12/ Orain edozein kristau arlote
noiznai trenian sartuta, (5)
kaballerua balitz bezela
estadu aundi bat artuta;
orrek portian biar duana
dirutan ezin sortuta,
farrez itotzen egon diteke
zenbaiti begiratuta (6).

---

(5) Bertso-paperak: *sartu*.

(6) Bertso-paperak: *zenbait*.

13/ Juan zaizkigu neke gogorrak,
bizi biagu eroso,
inposible da gu izatia
lenago bezin penoso; (7)
erri batetik bestera ere
baporez guaz airoso,
alimentuba ere merkatu (8)
egingo zaigu akaso.

14/ Alimentuba merkatuko da,
guretzat daude egunak;
munduban asko izango gera
desiatutzen degunak;
neronek ala naiago nuke,
izango ditut lagunak,
galesti bada arloteria
allegatuko zagunak.

15/ Baporiaren egitekuan
amabost bertso berriak,
bildurrez nago ez ote diran
biar bezela jarriak,
geroatik ondo ez dakizkidan (*sic*)
orren makinan berriak;
gusto duanak ikasi bitza,
ez dira penagarriak.

---

(7) Bertso-paperak: *lengo*.

(8) Bertso-paperak: *mercatuta*.

«ARTOA EROSI BEARRA...»

Sei bertso auek, *Argia* astekarian agertu ziran, 715 zenbakian, 1934.XII.23'an. *Argia* orrek, *Galde-erantzuerak* izeneko sail bat zuan. Edozein galdera egin zitekean, eta astekariak berak edo irakurleren batek erantzuerara eman. Askotan, bertso-eskea izaten zan.

Galde-erantzuerara oietako batean, 4.755'garrean, onela idazten du bere izenik azaltzen ez duan batek:

«Emen bialtzen ditut aitari jasotako bertso zar batzuek.

Geiago ba omen dira, baña aztuak omen ditu. Norbaitek osatuko balitu, poz-pezik jaso ko genituzke».

Ondoren, sei bertso auek idazten zituan Bukatzeko, *Argia'k* onela zion:

«Iñork balekizki, erantzun bertso-zale oni».

Baiñan ez degu uste erantzunik izan zanik. Guk beintzat ez degu arkitu. Osatu gabeko saila degu, beraz, eta ala bearko du, bertso-papera azaltzen ez dan bitartean.

Bertso auei antz aundia artzen diegu guk, Xenpelarren *Bajatu gera graduari* asten diran

bertsoakin. Ikus: *Auspoa*, 88-89-90, 231 orri-aldetik aurrera. Arenak ote dira, ba? Ditekena noski.

Izenburua, *Argia*'n ezer ez eta guk erantsia da, lenengo bertsoetik artuta.

1/ Artoa erosi bearra,
etxean ume-negarra,
au gizon ipur mearra!
Errukarria, nere kristauak,
etxe txarreko maiztarra;
nausia badu kaskarra,
errenta azitzen azkarra,
ez dik lasa eingo puzkarra.

2/ Goizean asi dietan,
eskas eguardietan,
gauak utsik erdietan.
Ai, gure galtzak tokia pranko
baditek ipurdietan;
barau bijilietan
pobreen familietan
gabiltza aspaldietan.

3/ Batera parragarritza,
bestera negargarritza,
beti onela gabiltza.
Errukarria, nere kristauak,
gure munduko bizitza;
ijaratik degu gaitza,
sinistatu nere itza,
padezitzen gabiltza.

4/ Maiztar etxe txarrekoak
ta langille kalekoak
modu igualekoak;
jeneralean ume geiago
alakoari eman Jainkoak; (1)
ez suerte onekoak,
goseak egotekoak
gu ta gure modukoak.

5/ Nik baserrian galera,
joan giñaden kalera,
ta sarri ospitalera.
Lana danean gauza geranak
joaten gera jornalera;
diru gutxiren billera,
aiek bota ez pillera,
mixeriazko ibillera.

---

(1) Oso ankaluzea degu lerro au. Bertso bikain
auek jarri zituan bertsolariak, etzuan ori ola aterako.
Oriei eman Jainkoak edo olako zerbait bearko du.

6/ Trozoan ai dan gaxoa,
ezin jatorik besoa,
beti arrastaka pausoa;
dendari oiek egiten dute
erdiarekin osoa;
au da daukagun plazoa,
beti gizontzen auzoa,
nere kintzena gaxoa.

Oker zeudelakoan, an eta emen zuzenketa batzuk egin ditugu bertso auetan. Ona emen zuzendutako lerro oiek zein diran eta *Argia*'k nola zituan: 1/3: an gizon ipur mearra; 1/4: errukarria, nere kristaua; 1/6: nagusia badu kaskarra; 4/8: gu ta gure mundukoak.

* * *

Ondarroa'ko Jose Maria Etxaburu ren esku-idatzi batean ere agertu dira sei bertso auek, aldaketa auekin ordea: 1/7: errenta jarritzen azkarra; 1/8: ez du lasai eiño uzkarra; 2/2: gauzik ez eguardietan; 2/6: barauak bijilietan; 4/4: jeneralian ume geiago eman; 4/5: alakuai Jaungoikuak; 4/8: gutxi gure modukuak; 6/2: ta jo ezin da besua; 6/4: denderuak egiten digu; 6/6: orra guk degun plazua; 6/8: agur kintzena gaixua.

(1864)

BERTSO BERRIAK
«NERE BIOTZA DAGO
PESALUNBRATUA...»

Bertso auetan, langille batek bere guruzbidea agertzen digu. Bere izena ta jaioterrria ere esaten dizkigu: Migel Inazio de Toledotxiki, Amezketa'koa. Orrek ez du esan nai bertsoak berak jarriak diranik; bertsolariren bati jarri-araziko zizkion.

Bonaparte'ren bilduman arkitu genituan bertso auk. Bertso-paper batean daude; moldiztegi-izena: «*Tolosa; imprenta de Pedro Gurruchaga*».

Beste argibide jakingarri bat ere badu paper orrek: «*Pueden imprimirse. Tolosa 16 de Noviembre de 1864. Benito Gorostegui*».

Leen ere esan bezela, orduan ere bazan zensura, eta langintza ori egin bear zuana, Benito Gorostegi zeritzan. Garai artako bertso-paper askotan agertzen dira izen-deitura oiek. Oraingo ontan, 1864.XI.16'an eman zuan bere baimena. Ta bertsoak ere etziran askoz leenago jarriak izango.

Seigarren bertsoak onela esaten du:

«Marruekoetako
lengo gerra artan...»

Gerra ori 1859-1860 urteetan gertatu zan.
Aren berri ikasi nai duanak, ikus dezala *Aus-
poa*'ren 129'garrena.

- 1/ Nere biotza dago
pesalunbratua,
zergatikan nabillen
deskalabratua;
gusto bat eziñ eta
pena sobratua,
eta nai nukeanik
eziñ logratua.

- 2/ Amezketako naiz,
orra erabaki,
Don Migel Inazio
de Toledotxiki;
bajutik asia ta
gora ezin jaiki,
zer modutan nabillen
esango det aurki.

- 3/ Ama gazterik ill zan,
aita alargundu,
gero beste batekin
zitzaigun ezkondu;
gu goseak zarpa zar,
kopetak illundu,
ugaz-ume gaixoak
baditu bi mundu.

4/ Gurasoak ninduen
egiñ eta azi,
bear aña ez baño
aurrenetik asi;
ematen ditut milla
esker eta grazi,
oso desonratzea
eztue merezi.

5/ Kunplitu ziranetik
bederatzi urte,
gurasoai laguntzen
ogei ta bat arte;
irabazi ta eman
egin diet fuerte,
ta aitzenean gero
utsik utzi naute.

6/ Marruekoetako
lengo gerra artan
paga bearra eta
nintzan diru faltan;
ta aitak konseju bat
eman ziran ortan:
«Nik pagatuko diat,
serbi nazak bertan!».

7/ Basora joan giñan
dirurikan bagez,
aitak jornalak artu
eta pagatu ez;
orra guzietatik
gertatu alrebes,
ta danak ez ditut nik
noztutzen errez.

8/ Amak deretxoz egin
ziran mejoria,
Jesukristok diola
zeruko gloria;
aitak eskatu digu
azitze-saria,
arekin danak kito,
au da komeria.

9/ Pobreza neretzako
bide danetatik,
ala partitua naiz
gurasoetatik;
ogei pezetako bat
kendu nion bati,
larrua sikiera
estaltzeagati.

10/ Ogei eta bat urte
orrela munduan
gurasoen laguntzan
pasatu ginduan;
neretzat irabazten
asi naiz orduan,
bizimoduen billa
al dedan moduan.

11/ Errealen batzuek
bildu ziranean,
emaztea artua
naiz aldemenean;
zerbait jarri ere bai
bizitza onean,
arekin disgustuak
ditut azkenean.

12/ Urte bete kunplitu
bage ezkontuta,
orain berriz gelditu
naiz alargunduta;
Jaungoikoak nolabait
andrea kenduta,
ni bizimodu ona
or nabil galduta.

13/ Nere emazte orrek
alaba zuan egiñ,
laguntzan izan ditu
barbero emagiñ;
zer pasatu dan garbi
nik eziñ itzegiñ,
an izango zan zerbait,
ill da beñepeiñ.

14/ Beti deskalabruak
edozeñetara,
fortuna billa nabill
onera ta ara;
juateko asia naiz
Ameriketara,
lanbide onak zaizkit
or ere atera.

15/ Lapurreta Amezketan
emen da gertatu,
an ere enredoak
neri suertatu;
al dedan justuena
munduan portatu,
ala ere kastiguti
eziñ apartatu.

16/ Baiona'ra asita
au zan disgustoa:
bidera atera ta
neri errejistora;
norbaitek egin zuan
juizio gaiztoa,
ai nik an artu nuan
lotsa ta sustoa!

17/ Baiona'n pasajea
neukan pagatuta,
kofrea ere berriz
barkuan sartuta;
abiatzeko pronto
paperak artuta,
ta preso artu naute
errira deituta.

18/ Buenos Aires'tara
nai nuan pasatu,
barku-jabe batekin
nintzan ajustatu,
Baiona'n pagatuta
juateko prestatu,
nere ibillerakin
liteke gustatu.

19/ Papergille; eskribau,
trena ta ostatu,
nituen kuartuak
ditugu gastatu;
ni nabillen lekuan
bada nork eskatu,
boltsa bein bakarrean
ez degu askatu.

20/ Kulparik bage nintzan
ni preso artua,
iñork pagatu nai ez
egin zan gastua;
ni gelditu-azi ta
juan zan barkua,
amaika sufritzeko
mundura sortua.

21/ Orra kontuak zerbait
adieraziak,
nola izan ditudan
beti desgraziak;
badira personak ni
txit gaizki utziak,
Jaunak erremeditu
gaitzala guziak.

(1867)

BERTO BERRIAK
«GURE KONTUAK DIRA SOBRA
ITSUSIYAK...»

Amabost bertso auk, Errenteri'ko Enrike Elizetxea zanaren bertso-bilduman arkitu genituan.

Bertso-paper bat da. Moldiztegi-izena: «*TOLSAN: Mendizabalen alargunaren moldizteguien*».

Orren aurretik eta bertsoen ondoren, agintarien baimena: «*Pueden imprimirse.—Tolosa 6 de Noviembre de 1867.—Benito Gorostegui*».

Bertsoen gaia auxe da: Nagusi batek, «arta ganbaratik diyotela ostu» eta bere maizterra jotzen du lapurtzat. Onek, ala bearrez, etxea ustutzen du. Baiñan bertsoak atera ere bai, erru gabea dala adieraztearren.

Bertsoak ez dira berak jarriak izango. Garai artako oiturari jarraituz, bertsolariren bati para-araziko zizkion. Ez degu uste bertso auen benetako egillea nor izan zan iñoiz ikasiko degunik. Baiñan susmo bat bururatu zaigu.

Bertso onak dira; maizter ori Igantzi'tik

Errenteri'ra dator, euskera inguru orretakoa da; bertsoak, 1867 urtekoak dira. Ori dana kontuan artuta, Xenpelarrenak izan ditezkeela dudarik ez da.

Ain zuzen, onen familia ere, zergatik ez dakigula eta zenbait urte aurretik, Naparroa'tik Errenteri'ra aldatua zan.

Baiñan auzi ori, Xenpelarren diran ala ez alegia, irakurlearen gain utzita, ona emen bertsoak:

1/ Gure kontuak dira
sobra itsusiyak,
munduan bizi gera
asko ikusiyak;
kantatutzera nua
sustantzi guziyak,
maizter bati zer egin
diyon nagusiyak.

2/ Nagusi batek ori
ongi egin al du:
bere maizter umilla
gezurretan saldu?
Gañera kulpa gabe
kreditua galdu,
azkenean etxetik
kanpora biraldu.

3/ Nafarroa'n Irantzi
deitzen dan erriya,
etxe batian maizter
nengoen jarriya;
erakutsi dirate
istillu gorriya,
Errenteriya'n nago
andik etorriya.

4/ Artua ganbaratik
diyotela ostu,
zeñek eramana dan
deklaratzan eztu;
maizterra erabilli
justizian estu,
orra kulparik gabe
familia nastu.

5/ Aurra egin da neukan
andria oyian,
nagusiya joan zaio
desarrazoyian:
«Emen nator gauza bat
ikasi nayian,
nor dabill arto billa
nere sapayian?».

6/ Andria beriala
izaturik jarri:
«Eztakit, nagusiya,
ganbarako berri;
pobria izan arren
atzaparrak garbi,
eztiyot egundaño
alerik ekarri».

7/ Au da nere andriak
esan zuen itza:
«Zertan eman nai digu
lapurraren gaitza?
Seguru jarri beza
ganbarako giltza,
gañera arratoiak
desterratu bitza».

8/ Sekretariyo batek
biartu nau joanta:
etzela kastigorik
egiya esanta;
artua ganbaratik
nola zuen falta,
maizterraren aitzaki
arratoiak janta.

- 9/ Anka biko arratoi
ibildun abilla,
ganbara bisitatzen
artuaren billa;
karga beza pistola,
bestela fusilla,
pekatariya nor dan
agertu dedilla.
- 10/ Ganbaran obe luke
armatuta jarri,
deskuidatu leiteke
dabillena sarri;
orduan egin beza
justiziya garbi,
kulparik gabe autan
ez inor ekarri.
- 11/ Maizterrari bengatzen
gizonaren griña,
errezelua dauka
guretzat egiña;
andriak pena du ta
neria jakiña,
gezurrak ematen du
sabeleko miña.

12/ Lengo maizterra ere
onla ateria,
oraindik gogoan du
bakoitzak beria;
au da nagusiyaren
abillidadia:
gezurretan galtzen du
kulparik gabia.

13/ Geiago eztezagun
endredorik para,
orra etxia libre
ala bear bada;
Nafarro Irantzi'tik
etorriyak gera,
probintzi Gipuzkoa'n
Errenteriya'ra.

14/ Adios Nafarroa,
graziyak Irantzi,
orra etxia libre
borondatez utzi;
nagusiyari nere
partetik gorantzi,
zer egin ta dagoen
eztakiyon antzi.

15/ Abandonatu gaitu
fameliya dena,
gaizki egin duela
izan beza pena;
nagusiya da jabe
bertso berriyena,
oiek eta geiago
merezi duena.

BERTSO BERRIAK
«ZORIONEKO GURE EZKONDU
BEARRA...»

Ogei bertso auk, Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'tik ditugu. Bertso-paper bat da; moldiztegi-izena: «*Tolosan: Mendizalen alargunaren moldizteguian*».

Liburu onen izenburua, sail ontako zazpi-garren bertsoetik artua da.

Paperaren goenean, eskuz idatzita, onela esaten da: *reçu en 1869*. Urte orretan eskuratu dala esan naiko du. Ta argitaratu ere, urte berean edo lentxeago egingo zan.

Paperaren barrenean, berriz, inprentaz onela esaten da: «*Pueden imprimirse: Benito Gorostegui*».

Baimen emate ori eta emalearen izen-deitura oiek, bein baiño geiagotan agertu zaizkigu. Baiñan besteetan urtea ere esaten zaigu eta oraingo ontan ez. Ala ere, bertso auk inprentatik noiztsu atera ziran, zerbait somatu genezakela uste degu.

Zensuraren azterketa pasa bear ori, Isabel bigarrena erregiña zalarik izandu zan, 1844 urtetik-edo. Bertso-paperak, bearbada, geroxea-

go asi ziran bide ortatik. Lege ori, eta erregiña ere bai, 1868'eko Iraillaren iraulketak kendu ta baztertu zituan. Eta 1869'ean *Constitución* berria atera zanean, askatasun osoa eman zan zernai gauza argitaratzeko.

Beraz, bertso auk zensuraren ataka ezagutu baldin bazuten, 1868'ko iraulketa baiño leenagokoak dira.

Txeetasun auetan zergatik sartu geran, gero azalduko da. Badu bere garrantzi-puxka.

Zenbait tokitan, zimurretan-eta, papera gas-tatua dago eta ezin irakurri. Olakoak puntuz idatzi ditugu.

Lenengo bertsoaren puska bat askotan kantatzen da gaur egunean ere. Onela kantatu digu Azkoiti'n jaió eta Zarautz'en bizi dan Patxi Larrañaga adiskideak:

Ai au zori txarreko
ezkondu bearra,
ni baño obeto zeok
Xanti mutilzarra.

1/ Zorioneko gure
ezkondu bearra,
orrek ekarritzen dit
begira negarra;
ez degu alkantzatu
bizimodu txarra,
ni baño libreago
dago mutil zarra.

2/ Emaztea nai nuan
ez nedukanean,
ta okerrago nabill
orain dedanean;
arrastaka nekean,
goseak lanean,
mixerian naiz beti
edo geienean.

- 3/ Andre azkarra daukat
zerekin bagendu,
urte oro umea
pijo egiten du;
aurten ala ere bi,
guk eziñ mantendu,
arro banintzan orra
ederki umildu.
- 4/ Pobre bi alkarrekin
gerade bilduak,
gaztetan biok arro,
orain umilduak;
lan du ume-negarra
eziñ ixilduak,
zer egiñ asko dauka
guretzat munduak.
- 5/ Bost urte eta erdi
dira ezkondurik,
bost ume an dauzkagu
eziñ mantendurik;
mixerian gabilta
danok argaldurik,
gustora bizitzeko
ez dago modurik.

6/ Saiatutzen gerade
bai egiñalean,
geiagoren premiak
dauzkagu ...ean;
pobreak umetsuak
enjeneralean,
familia mantentzeko
lan det jornalean.

7/ Jornal txikiak daude,
utsa beti balitz,
malpekado askotan
ez degula gabiltz;
jaioak bizi naia
ta ondo al balitz,
baña gure moduak
aldrebesak dabiltz.

8/ Andreak arditikan
ez dit irabazten,
familiak zergatik
dion eragozten;
lan dauka umeakiñ
jana eman da jazten,
ta urratzen dituzten
zarpa zarrak josten.

9/ Etxetik bakar nago
irabazirako,
famelia mantendu
eta jantzirako,
errenta pagatu ta
bear dan guzirako;
ez naiz aberastuko
nere iritzirako.

10/ Irabazi txikiak,
jana ere galesti,
ez diteke zintzurra
sagardoz maiz busti;
sortutzen ditugunak
gutxik daramazki,
modu onetan gabiltz
mixerian gaizki.

11/ Gau goizetan gutxi ta
eskas eguardian,
... ..
piskaren gordian;
dietak segitzen du
gure alderdian,
lekua badaukate
galtzak epurdian.

- 12/ Jateko garaietan
etxera banator,
allegatu baña len
usai txarra dator;
emen atskeri-pilla
eta beste bat or,
eziñ sartu liteke
sukaldian iñor.
- 13/ Aur bat bularrean da
bestea arrastaka,
zutitzen diradenak
gonatik tiraka;
salbo-ta oian eta
sukaldean kaka,
nere andre gaixoak
lanik asko dauka.
- 14/ Euli ta arkakuso,
tximutx eta zorri,
pizti oiek dauzkagu
entretenigarri;
persegidore asko,
alimentuz urri,
ez dira egun txarrak
guretzat etorri.

15/ Ez daukat ostatuan
modurik jateko,
ta orra zer gustoa
etxera juateko;
gauza onakiñ ez det
sabela beteko,
oso goseak gabiltz
egia esateko.

16/ Irabazira juaten
banaiz urrutira,
karta ta eskumuñak
maiz izaten dira;
beti diru-eskea
nabillen tokira:
agudo biraltzeko
piska bat sikiera.

17/ Zorrak beti egiñak
daude alde aurrez,
jateko falta eta
umeak negarrez;
berriz nori eskatu
or nabill bildurrez,
ai zer indianoa
nagoen legorrez!

18/ Andrea, nun dituzu
lengo ponpa galak,
... ..
ta zinta zabalak?
Naiz diru gutxi izan
lujoz egiñalak;
ez gaude orduan da
oraiñ igualak.

19/ Arropa berririk ez,
zarrak zikinduta,
umeakin or gabiltz
eziñ txukinduta;
gaztetan bezela ez
arro apainduta,
orra zertara geran
biok ezkonduta.

20/ Oraingoaz despeira
noa ematera,
ez noa geiagorik
... ..
enteratzeko artu
guziok papera,
ta gaiean zaudetenak
kontuak atera.

* * *

«EIBAR — *Imp. de Pedro Orúe*» moldiz-
tegian, or goiko bertso oiekin zer ikusirik asko
edo geiegi duan bertso-paper bat argitaratu zan.
Ogei ta bat bertso dira.

Lenengo, iru bertso auk:

Milla zortzireun da
larogei ta zortzian,
bertso berriak jartzen
orañ naiz abian;
esplikatu nai nuke
eusker a garbian,
jakin dizatela
probintzia guztian.

Gure ofiziua
errementaria,
lanik gabe ikusi det
istillu gorria;
gezurrik gabetandik
esain dut egia,
munduak jakiñ dezan
nere miseria.

Gaztetan deseotan
beti ezkontzeko,
konforme giñan eta
andria artzeko;
arlotien adornua
gere kalterako,
engañatu nintzan ni
obia zalako.

Urrengo, aurreko paperaren amalau bertso: 1, 2, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 eta 19'garrena. Aldaketak: 1/3: onek ekartzten digu; 2/3: eta orain okerrago; 2/4: nabill dedanian; 2/5: arrastaka neguan; 5/1: Ama-bi urte t'erdi; 5/2: dira gu ezkondurik; 5/3: bi ume an daduzkagu; 8/5: lan du umiakñ; 10/5: irabazten ditugunak; 11/3: jan on bat egiñ gabe; 11/4: juan dan aspaldian; 12/5: emen azkari pilla; 12/7: ezin sartu ditaiki; 13/3: sarri askotan berriz; 14/3: peste oiek dauzkagu; 15/3: ezta pozikan ere; 15/6: zabalik beteko; 16/1: Kanta saltzera juaten; 16/4: maiz etorten dira; 17/1: Zorrak beti egiñik; 17/8: nabillen legorrez; 18/3: polizoi aundia ta; 18/4: zintatxo txabalak; 18/7: orduan eta oraiñ; 18/8: ez gaude igualak; 19/4: eziñ txukundata.

Ta, ondoren, beste lau bertso auek:

Mundu onetarako
 badaukagu plana,
 ezagutzen dezute
 pobria naizena;
 alkar serbitutzia
 au da biar dana,
 egidazute neri
 limosnatxo bana.

Jaiotzatikan naiz
 pobrezan sortua,

iduki ezazute
nerekiñ kontua;
gorputza ere daukat
oso baldartua,
aspua sakatutzen,
anka okertua.

Orañ dala sei illabete
kanta saltzen asi,
sos batzuek onetan
ditut irabazi;
ez dakienik bada
dezala ikasi:
Oñati'n jaiua da
Bilbao'n naiz bizi.

Estamangutik flako,
ankatikan erren,
atentziua artu
ni nola nabillen;
karidade egitera
mobitu len-bait-len,
zeruan gozatzeko
alkarrekiñ, amen.

Ta bertsoen ondoren onelan esaten: «*Es propiedad de Gregorio y nadie podrá reimprimirla sin su consentimiento*».

Gregorio orrek 1888 urtean ateratzen du paper ori. Oñati'n jaioa da eta Bilbao'n bizi. Errementaria da, baiñan lanik ez du. Orduan

kanta saltzen asten da. Sei illabete egin ditu orretan eta sos batzuek irabazi.

Gizagajoak zerbaitetan saiatu bearra zuan noski; eta bertso zaar batzuk artu, komeni zitzaiona aldatu, falta zuana osatu, ostera argitaratu eta saltzeari ekiten dio. Ortan ez degu ezer arrigarririk ikusten. Baiñan bestek olakorik egin ez dezan «ortzak erakustea», ori ezin genezake begi onez ikusi. Txirritak diona:

leku askotan ikusi oi da
lapur guardiyan lapurra,
animaliya ere igual
katua eta zakurra:
berak asko nai t'ezin sufritu
bestek daraman apurra.

* * *

Etxe orrek berak, «*Eibar — Imprenta de Pedro Orúe*» moldiztegiak alegia, ostera ere argitaratu zituan bertso auek, eta Gregorio orren aginduz, dudarik gabe, oraingo ontan ere. Baiñan ez du esaten, beste iñork argitaratzekotan, beraren baimenik bear danik. Ta ola obeto.

Bertsoak, aurreko argitaraldian bezelaxe daude. Iru aldaketa bakarrik: 5/2: iru ume an daduzkagu; 13/3: irugarrena berriz; ta bere azken bigarren bertsoan, lenengo lerroa: Oraiñ dala bi urte.

Alegia, denbora aurrera joan da eta familia ugaldtu. Ta aldakuntza oien berri ematen digu.

Ala ere, kanta saltzen asirik leen sei illabete eta orain bi urte badira, urtea ere aldatu bearra zuan lenengo bertsoan, baiñan ori aztu-edo egin zaio.

BERTSO BERRIAK
«KANTATUTZERA NUA EJENPLO
BAT ONA...»

Amasei bertso auetan, langille batek bere nagusi bizkor eta abillaren pausoak eta egin-tzak kontatzen dizkigu.

Bertso-paper batetik artuak ditugu. Moldiz-tegi-izena: «*Donostian: Ignacio Ramon Baroja-ren echean*».

Paper ori bi tokitan arkitu degu: Bonaparte'ren bilduman eta Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'n.

Bigarrenengo ontan dagoan paperak, eskuz idatzita, onela esaten du: *reçu en 1869*. Alegia, bertso-paper ori urte orretan eskuratua izan zala. Ta bertsoak jarri ere, or nunbait egingo ziran.

Zortzigarren bertsoan onela esaten du:

Burnizko bire oiek
asi ziranian,
kuarto batzuek artu
zituen lanian...

Leen ere esan degunez, burnibidegintza 1858 urtean asi zan, eta 1863'an bukatu.

Bertso auen egillea nor izan zan? Ez degu somatzeko biderik ikusten. Baiñan batean-edo, Errenteri edo Oiartzun aldeko izkera nabari da: *nola den jakindu*. Ta bertso onak dira. Ez al da Xenpelar izango?

1/ Kantatutzera nua
ejenplo bat ona,
memoriyak kalte du
geldirik egona:
pausuan argiñ bati
gertatu zaiona,
onetzaz kejatu da
dijuakiyona.

2/ Orain sei urteraño
da artzaia izana,
gero ikasi zuen
argintzako lana;
obeak alde batera
artu beregana,
ni ta beste askori
petardua emana.

3/ Irun'dik lendabizi
asiya argintzan,
beste geiagorekin
ni ere an nintzan,
jornala irabazten
onen esperantzan,
orain askok badaki
gu nola gabiltzan.

4/ Erdipuerdi zuen
argintzan ikasi,
mutillak artu eta
jarri da nagusi;
orren aundi-puntua
relojo ta guzi,
orain danak utzita
or dabill igesi.

5/ Irun'dikan Zarautz'a,
gero Endarlatza,
leku askotan asi,
urte gutxi pasa;
aiziaren gisako
mudatzen erraza,
ona ofiziale
abillaren traza.

6/ Menditik etorrita
nagusi jarriya,
arturik bastoia ta
relojo berriya;
mingaiñ ederra zuen,
erale garbiya,
ni ta beste askoren
engañagarriya.

7/ Mutillak bere mende
etzebillen *poco*,
lana eragiñ eta
jornalak geroko;
aspaldiyan egin du
zenbait orrelako,
asko engañatu da
obia dalako.

8/ Burnizko bire oiek
asi ziranian,
kuarto batzuek artu
zituen lanian;
zeukanari atera
oriyen gañian,
asko dabill onela
gaurko egunian.

- 9/ Etxe berri bat ere
orduban egin du,
ez al dezute ori
nola den jakindu?
Diruak korrituan
daukanari kendu,
gastatu diran arte
eztarriya leundu.
- 10/ Etxe orrek bazuen
nor jabe egiña,
esamiñatu dute,
preziyo jakiña;
launa biar zutenak
artu dute biña,
gabe gelditu danak
sabeleko miña.
- 11/ Ori ezkondu zala
dira iru urte,
orain andriagandik
bizi da aparte;
lenago ibilli da
kafe ta billarte,
erriyan konfiantza
galdu duan arte.

12/ Ezkongaitan aberats
soña pasatua,
baziduriyen markes
interesatua;
besteren puskarekiñ
ondo gozatua,
oraiñ isillik dago,
ez orla usatua.

13/ Etxiaren tratua
egin zuenian,
tranpiya zerabilen
bere barrenian:
siñalia jaso ta
biyaramonian
papera firmatzeko
deskantsu onian.

14/ Gizonak izatia
ainbeste malezi,
diruak artu eta
nai zuen igesi;
begira zegoenak
atzetik ikusi,
langilleak jornalik
ez al du merezi?

15/ Zer egin ta dagoen
ez da akordatzen,
guraso zarrak orren
aurrak gobernatzen;
andrea iñude dauka
soldata kobratzen,
bera etxe zar baten
paretak urratzen.

16/ España' n egin du
makiña bat dantza,
orain Frantzi aldera
bigarren mudantza;
orra bertso berriyak
naiko alegrantzak,
merezi duen gizon
baten alabantza.

BERTSO BERRIAK
«AURTEN IZAN DA SOBRA EUDI
TA ARRIYA...»

Amar bertso auek, Donostia'ko Jose Manterola zanaren bilduman arkitu genituan. Moldiztegi-izenik gabeko bertso-paper bat da.

Paper ortan, eskuz idatzita, itz auek irakurtzen dira: *28 Marzo 1874, 500 ejs.*

Oker ez bagaude, itz oiek Jose Manterola'k berak idatziak izango dira. Bertsoak inprentatik atera edo berak eskuetaratu zituan eguna adierazi naiko dute lenengo; ta, ondoren, zenbat ale argitaratu ziran; alegia: *ejs.: ejemplares.*

Bertso auek, famelietako mixeri ta gose-tea agertzen digute.

Izan ere, 1874 urtean jarri baziran, bigarren karlista gerratea zebillen orduan eta motiborik asko izango zan orrela mintzatzeko. Olakoetan, soldaduak ere erriak mantendu bear baitzitian.

Auek danak gure iduripenak edo gure iritziak dira; baiñan gerrarik ez da bertsoetan aitatzen eta gauza segurua ez da ordukoak izatea.

1/ Aurten izan da sobra
eudi ta arriya,
España'n egin du
milla pikardiya;
zenbait familietan
daguén larriya,
miseria bastante
bertatik jarriya,
urrengo urtia dator
txit izugarriya.

2/ Pobreza erregalo,
miseriya jaki,
gu nola bizi geran
Jaungoikuak daki;
arrazoia nai nuke
klaro erabaki,
ematen badirate
ainbeste bat toki,
orra au ere esan
zuzen da poliki.

3/ Etxian miseriya,
erropetan gala,
gaizki bizi liteke
fameliya ala;
laister egin biar du
buena edo mala,
suba txikia eta
beti utsik pala,
alegiya artoa
gogotik badala.

4/ Lan au paratzen dezu
zenbait gazterekin,
pisu bat arritsua
zintzilik berekin;
aditzera emango det
onenbesterekin,
eltzia min konduan
ur utsarekin,
aragiya nun duban (1)
Jaungoikoak jakin.

5/ Aragiya arateian,
artua errotan,
ogiya sobraturik
panaderietan;
gauza paratutzeko
banegoke betan,
kreditu txarra dauka,
ez eman zorretan,
amaika orla badago
munduba onetan.

6/ Mingañian koipia, (2)
txit gutxi eltzian,
otordu txarra dago
alako etxian;
len ere biziro ondo
mantentzen etzian,
zakurra ta katuba
marruaz atzian,
lanak aguro egin
mayian jartzian.

---

(1) Bertso-paperak: *aragiya munduban*.

(2) Bertso-paperak: *mingañian corpia*.

- 7/ Alako fameliya
 beti dago gosiak,
 orain konta ditzagun
 zenbaiti pasiak:
 dirua falta eta
 artuak eziak,
 zakurra ta katuba
 marruaz asiak,
 gure mundo tristia
 nolabait baziak.
- 8/ Gizonak esaten zion
 bere andriari:
 «Artorik eman naiko
 eztit iñork neri;
 gure ume gaxoak
 ditut urrikari,
 nerau berriz lanian
 iñon ezin ari (3),
 alaba, saldu obe den
 traje berri (y) ori.»
- 9/ Alabak trajerikan
 eztubela salduko,
 lenago dala bertan
 goizian galduko;
 «bazkariya bedorrentzat,
 eztet afalduko,
 bañon tratu orretan
 eztiot lagunduko,
 arlote jartzen banaiz
 enaiz ezkunduko».

---

(3) Bertso-paperak: *iñore ezin ari*.

10/ «Trajia egin unan
artua zanian,
ama engañaturik
umore onian;
aita berriz bakarrik
dolorez lanian,
akordatu nindunan (4)
denbora juanian,
mantenduko bagera
orain saldu bian!» (5).

---

(4) Bertso-paperak: *acorda nindunan*.

(5) Bertso-paperak *biar*. Baiñan itza laburtuaz, *biar den* esan bearrez, *bian* ere esaten da eta alaxe bear du emen punturako.

BERTSO BERRIAK

POBRIEN BIZI-MODUA NOLA DAN

Onako sail au, bi bider beintzat argitaratu izan da, eta bietan or goiko izenburu orrekin berarekin.

Batean, «*Azpeiti-an P. Martinez-en molde-tegui-an*». Argitaraldi au, bertako Fidel Uria apaiz jauna zanaren paperetan arkitu genduan; baita Loiola'ko Aita Jose Inazio Arana'ren bilduman ere; ta bai Bonaparte zanaren bilduman ere.

Bigarren argitaraldia, «*Vergara: J. López*» moldiztegian argitara emana, Tolosa'ko Baleriano Mokoroa jauna zanaren paperetan azaldu zan; baita Oiartzun'go Manuel Lekuona apaiz jaunaren bilduman ere.

Alkarren artean ez dute aldaketarik bi argitaraldi oiek.

Bertso auek, *Euzkadi* egunkarian ere agertu ziran, 1933.III.8'an, *Mañariko*'k bialduta. Bertsoen ondoren, itz auek erantsi zituzten: «Bertso oneik Atutxa'tar Estepan emengo gixonak emoniko «bertso-papel» batetik arturikoak dira». Alegia, aurreko argitaraldi oietako bati kopiatuak dirala. Ala ere, aldaketa batzuk

sartzen ditu euskera bizkaieratzearren. Merezi ez dute ta ez ditugu emen jartzen.

Izenburuak, bertsoen gaia zer dan ederki adierazten digu.

Egillearen izenik ez da esaten; ezta ori ikas-teko biderik ematen ere.

Urtea ere ez da adierazten; baiñan sail au noizkoa dan gutxi gora-beera somatzeko argi-bide batzuk badaude.

Bederatzigarren bertsoak dionez, «daneta-rako jarri da makineria», eta orregatik «galtzen ari da oso esku-lan guztia»; amargarrenak esaten digunez, berriz, «batetik gerra-otsa» da, «bestetik gosia», eta «eskiña askotatik berriz koleria».

Beraz, bertso aukeratu ziranean, onako zigor aukeratu danak batera ziran: industriaren berritzea zala-ta esku-lanaren urritzea; an edo emen gerra; bertan gosea eta toki askotan kolera. Bazan, bertsolariak dionez esateko, «nainko tormentia».

Makinaria ugaltzea eta esku-lana galtzea, trena azaldu ta gerokoak izango dira. Trena, dakigunez, 1863 urtean asi zan. Garai artako zenbait bertsolarik, ederki adierazi dizkigute orduko larritasun oiek. Ikus, adibidez, Xenpe-larren bertsoak eta bai liburu ontako beste sail batzuk ere.

Ain zuzen, 1865 urtean, kolera-izurrite gaiz-to bat zabaldu zan. La Meca'n piztu omen zan,

eta andik Ejipto'ra pasa. Emen, 60.000 lagun il omen ziran. Ango jende danak, ikaratuta, ba-koitzak al zuan tokira iges egin zuan, eta orrela izurritea toki guzietara zabaldu. España'n, Valencia'tik barrena sartu omen zan, itxasontziren batean etorritako frantzes batek ekarrita. Izurrite ori, 1874'an bukatu omen zan.

Urte oietan, iru gerra izan ziran: 1866'an Austria ta Prusia alkarren aurka; 1870'an, Frantzia ta Prusia; ta 1872-1876'an karlisten bigarrena.

Ala, bertso auetan aitatzen diran baldintza guziak betetzen dira, eta urte oietakoa izan ditekete bertso-sail au.

Baiñan beste bi aldiz ere agertu zan gaitz kutsakor ori España'n, joan dan eunkadan: 1884'an eta 1890'an. Urte oietan ere, makinaria ugaltzea zala-ta nai ainbat lan etzan izango; nai ainbat jan-gauza ere ez, bearbada; ta an edo, emen gerra ere bai.

Alegia, zailla da bertso auek noiztsu jarriak diran xuxen eta dudarik gabe erabakitzea.

1/ Bertso berri batzuek
biar ditut jarri,
aditzera emateko
ez dakitenari;
begiratuaz ondo
eskiña danari,
pobriak badaukagu
egoaldi gorri.

2/ Gauzak garesti daude
juan dan aspaldian,
lanik asko badago
famili aundian;
saiatu arren bakoitza
alegin guztian,
jenterikan geiena
dago miserian.

3/ Au da bizi-modua
pobre gaixoena,
aditu beste bage
izan leike pena;
pensatu egia dala
esaten dedana,
famili askotan nik
ikusten dedana.

4/ Goizeko gosaria
porru-saldarekiñ,
katillura eginda
zopatxo birekiñ;
oliua gutxitxo,
koiperik ez berdiñ,
egunaz ibiltzen da
korputza txit ariñ.

5/ Egoardian babak
badira gorriak,
argi ipintzen ditu
jentiak begiak;
asperturikan gauzka
beltza eta zuriak,
gañerako dauzkagu
tajada txikiak.

6/ Gabeko afaria
baratxuri zopa,
gaztañak diranian
orduan bai poza;
iturriko ur freskua
aieri bultzaka,
memori sanuarekiñ
oera lasterka.

7/ Dieta gordetzia
on da gorputzian,
amets gutxi egiten
degu arratsian;
triste egonagatik
urrengo goizian,
lanari ekin biar
geroko pozian.

- 8/ Eranik gabetandik
biar degu etsi,
premia izan arren
ezin gera iritxi;
sagardua gastatu,
ardua oso gutxi,
dakuan apur ori
txarra ta garesti.
- 9/ Galtzen ari da oso
esku-lan guztia,
danetarako jarri
da makineria;
jan bage ezin bizi,
au da komeria,
pobre gaixuak badu
naiko miseria.
- 10/ Batetik gerra-otsa,
bestetik gosia,
eskiña askotatik
berriz koleria;
gure denboran bada
naiko tormentia,
bizirik gelditzen danak
ai zer suertia!

11/ Orra akabera eman
bertso berriari,
begiratu, aberatsak,
pobre gaixuari,
estaliaz al dana
miseria ori,
Jaungoikuak pagatuko
dizute zueri.

(1890)

BERTSO BERRIAK D. U. JARRIAK

Ogei ta lau bertso auek, Oxford'eko *Bodle-yan Library*'tik ditugu. Bertso-paper bat da; moldiztegi-izena: «*EIBAR. Imprenta y encuadernación de Pedro Orúe.*»

Izenburuak, egillearen izen eta deituraren asierako letrak ematen dizkigu. Geren buruari eragin diogu zein bertsolari izan ditekian, baiñan alperrik; ez degu sumatu.

Bertsoen ondoren, erri-izen bat eta eguna ematen zaizkigu: *Gallarta a 24 de Marzo de 1890*. Baiñan Bizkai'tik etorriagatik, izkerak gipuzkoar itxura geiago du.

Izan ere, D.U. orrek beste baten gertaerak kontatzen dizkigu: Otxandío'ko Santiago Pujana'renak.

Garai artan oitura zanez, D.U. orrengana joango zan Pujana ori; bertsoetan jarri bearrak adierazi; bertsolariak bere lana egindakoa, ostera joan, bertsoak jaso eta pagatu; eta, azkenik, Eibar'ko moldiztegi orretan paperak argitara-arazi.

Santiago Pujana ori, bertsoetan esaten dan bez beintzat, ixtillu gorriak ikusita zegoan. Bai-

ñan nork lagundurik izan zuan, eta, aieri bere
esker ona erakustearren, bertso auk zabaltzen
ditu.

1/ Milla zortzireun larogei eta
amargarren go urtean,
bertso berriak jartzera nua
nere bizitza batean;
nere ibillera adierazi
nai det euskal artean,
motibo asko izandu ditut,
asko neretzat kaltean.

2/ Santiago det nere izena,
Pujana apeliua,
nolabait ere nere pausoak
esplikatzera nua;
nere klaseko beste askoren
moduan pobre jaioa,
Bizkai'ko erri Otxandiano'n
artu nuen bataioa.

3/ Lendabiziko ofizioa
izandu nuan artzantzan,
aita ta ama pobreak eta
jateko egin bear zan;
asko alditan tripatik triste,
soñean lujorik etzan,
nai ez dedala amaika aldiz
otzak eragin dit dantzan.

4/ Modu orretan pasa nituan
urte batzuek mendian,
oraindik ere egondu banintz
akaso obe nukean;
pensatu nuan arma artzea
boluntariomentean,
denbora asko pasatu nuan
an ere malamentean.

5/ Erretirada egin genduan
soldaduzkatik isillik,
gero aitakin lana egiteko
ez neukan gogo aundirik;
len pasa nuan nolabaiteko
bizitza ez neukan azturik,
Somorrostro'ko minetâ nintzan,
onekin ez det oberik.

6/ Etorri eta andikan laister
gaixorik nintzan gertatu,
eskarrik asko zer bear nuan (1)
dana ziraten prestatu;
patrona eta medikua're
ondo zitzaiztan portatu,
nere bearrik iñoiz balute
gustoz nai diet pagatu.

---

(1) Bertso-paperak: *eskarriasko*.

7/ Gaixo ondoan asi nintzaden
sano ta fuerte lanean,
egia esan errukiarik
etzan jan da eranean;
lana egunero egin bear ta
askotan berriz gabea,
ala ere fuerte segitu nuan
geroko amar urtean.

8/ Azkeneko bi urte aietan
nenguen pozez beterik,
osasun ona eta gañera
dirutan zerbait jantzirik;
andregeia're nere ustean
neukan ona billaturik,
motibo asko deritzat dala
egoteko kontenturik.

9/ Sasoi orretan neretzako zan
mundu ontako bizitza,
bi milla eta bosteun pezeta
baneuzkan irabazita;
familiaren kargu egiteko
moduak artzen asita,
naiago nuke zer pasa zaidan (2)
danak esan al banitza.

---

(2) Bertso-paperak: *nayanuque zer pasa zaidan.*

10/ Andreegi orrek nai ziralakoz
pasa nituen bi urte,
amorioa berena leku
askotan ipintzen dute;
mundu ontako naigabe asko
oiek ekartzen dituzte,
motibo orrek neri ekarri
ziran makiña bat kalte.

11/ Nere dama orren martxa-modua
ezagutu nuanean,
konsuelorik ezin billatu
nuan Bizkai'ko lurtean;
nere biotza penaz beterik
erdibitu bearrean,
Amerikara martxa artu nuan
sarturik barku batean.

12/ Beaje artan juntatu giñan
euskaldun asko ontzian,
nere biotza sosegatu zan
zerbait aiek ikustean;
umore ona gastatu oi da
gazte euskaldun tartean,
entretenitzen ninduen zerbait
lotara juan artean.

13/ Nere lagunak ezaguturik
ez nenguena txit ondo,
errukiturik esan oi zieten:
«Penak bota itzak, Santiago!»
Gogo tristeak esaten ziran:
dibertitzeko ez nago.
Bakarrik jartzen nintzan negarrez
sosegatu arteraño.

14/ Neuzkan odolak ur biurturik
barkutik irtetzerako,
indarra aitu eta jan ezin
gogorik ez nualako;
Buenos Aires'en purga eman zieten
mareona zalako,
sustantzi gutxi izandu zuan
nere gaitza sendatzeko.

15/ Jainkoak daki nola jua nintzan
ziudadetik aparte,
Gipuzkoa'ko Itxasondo'ko
gizon bat billatu arte;
ganadu asko zeukan berea
ta interesetan fuerte,
bere laguntzat artu ninduan
an egondu nintzan arte.

16/ Gaixo nengoan ta lagun orrek
bere etxera arturik,
izandu balitz anaia ere
zer ausilio oberik?
Osasun billa abia nintzan
lengo kontuak azturik,
ez nuan utzi probatu gabe
ark zekien medikurik (3).

17/ Mediku aiek esan zieten
buelta uretan artzeko,
obe nuala eta al banuan
Bizkaia'ra etortzeko;
an geldituta esperantzarik
ez nedukan bizitzeko,
Jainkoak daki nola modutu
nintzan barkuan sartzeko.

18/ Emendik juan eta bueltan
enbarkatu bitartean,
lau illabete pasa nituan
Buenos Aires'ko partean;
pezeta asko gastatu nuan
an egon nintzan artean,
nere lagunak danak pagatu
ziran onradamentean.

---

(3) Bertso-paperak: *arc zequien mecurik.*

19/ Buenos Aires'ko lagun orrekin
despedida zan tristea,
pensatu nuan abrazaturik
milla esker ematea;
merezi luke bere alabantzan
zerbait geiago jartzea,
bañan geroztik zer pasa zaidan
orain nua esatera.

20/ Ilko nintzala onera baño
len jenteak uste zuan,
baña animoso etorri nintzan
bide guztian barkuan;
uretatikan saltatu nuen
pozik Bilbao'ko portuan,
milla pezeta gertu oraindik
neronekin banituan.

21/ Gallarta'tikan martxatu nuan,
bueltan bertara etorri,
denbora artako nere pausoak
ziraden lastimagarri;
gaixorik gaizki pasa nituen
gitxienean urte bi,
len ondo pasa nituen aien
ordaingarria zan ori.

22/ Botika eta medikuetan
neukan pezetak aiturik,
iñon etxean diru bage eta
gañera berriz gaixorik;
bañan ala ere zer bear nuan
pronto nintzan serbiturik,
zeñek on egin diran ez daukat
oraindik ere azturik.

23/ Eskarrik asko, nere lagunak
nautena auxiliatu,
mundu onetan nola datorren
ala bear degu artu;
naigabe asko oraiñ artean
bear izan det pasatu,
nere bizitza nola izan dan
orra egiz esplikatu.

24/ Lengo lekuan nabil lanean
pasa dan urte betean (4),
orain bizi naiz lengo pena aiek
utzirik alde batean;
nere biziak peleatu du
naigabe askon tartean,
begiratua izango al naiz
zeruetako atean.

Gallarta a 24 de Marzo de 1890.

---

(4) Bertso-paperak: *pasa dan urte batean.*

BERTSO BERRIAK

«JORNALEROEN BERTSOAK»

Amabi bertso auek, Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'tik ditugu. Bertso-paper bat da; mol-diztegi-izena: «*Eibar.—Imprenta de Orúe*».

Saiets batean, itz auek eskuz erantsita: *Pris a Durango, 1891*. Alegia, gure iritzirako beintzat, paper ori Durango'n urte orretan es-kuratua dala.

Oxford'eko *Bodleyan Library*'n ere agertu da bertso-sail au; baiñan Paris'ko argitaraldi ori bera da.

Errenteri'ko Enrike Elizetxea zanaren bil-duman ere azaldu dira bertso auek; baiñan bes-te argitaraldi bat: «*Imp. de Baroja*».

Bietan aurrena zein dan ez dakigu. Alda-ketarik ez dute alkarren artean.

Egillearen izenik ez da esaten, eta ori so-matzeko biderik ez degu ikusten. Ta pena da, bertsolari ona degu-ta.

Bere izenik zergatik izkutatzen duan, errez igerri diteke. Bera ere jornaleroa izanik, aundi xamarrak esaten ditu nagusien aurka. Orrega-tik, azken bertsoan diona: «ez det izenik mar-

katu». Ez nagusienik, eta bererik ere ez. Zertako bere burua premirik gabe arriskutan sartu?

Iñork bertso aukerak kantatu nai baditu, Xenpelarren *Aizak i motell mañontzi* asten diran bertsoen doñuan egin dezake; eta bai mutilzarrai jarritako bertsoen doñuan ere. *Auspoa*'ren 88-89-90'garren alean, 141 eta 241 orri-aldeetan arkituko ditu doñu oiek.

1/ Jornaleroen bertsoak
jarriko ditut batzuak,
nere moduan ibillituko
naski geientsuak.
Opizio nekosoak,
txit neketako pausoak,
gu baño obeto egon oi dira
kartzelan presoak.

2/ Goizetik asi lanean
denbora ona danean,
zeñek agindu paltarik ez
degu aldamenean.
Bata besteren pelean
aritu egiñalean (1),
jostatutzeko gogo aundirik
ez degu gabeen.

---

(1) Bertso-paperak: *aditu*.

3/ Lanean goizetik asi,
argitu baño len kasi,
agintzalleak beti an daude
bulla ta karraxi.
Langille aÑe nagusi
askotan ditut ikusi,
berak geldi ta agintzen beti
nai duenak bizi.

4/ Pegoi jende ta argiñak
dauzkagu gauza jakiñak:
auldadea ta neke gogorra
ta arropak zikiñak.
Egiñ arren alegiñak
ezer sobratu eziñak,
nekerik aundiena duenak
jornalik txikiñak.

5/ Gaur kontratista berriak
badaude asko jarriak,
ia ikasi ditugu zerbait
oien ibilliak.
Jornalero-galgarriak,
bulloso izugarriak,
ez dakit nola irauten duten
oien eztarriak.

6/ Goizean «¡Pronto, arriba!»,
artan jendea larri da,
andik aurrera guretzat dago
istillu gorria.
Artzen digute neurria,
bizitza penagarria,
txutikan eziñ egon generala
jarri gera ia.

7/ Laneko asera pronto,
orretan ez dira tonto,
oien artean badaukate (2)
malezia franko.
Berak gobernatu ondo,
gero bullaka ta salto,
illundu eta ere esan nai
ez digute: «¡Alto!».

8/ Obra formal bat atera
publiko errematera,
ura artzera jendea asko
txit gaizki juate'da.
Baja bitikan batera,
saltzalleak suertea,
ta ori jornaleroarentzat
aldrebes juate'da.

---

(2) Bertso-paperak: *badaucate*.

- 9/ Peritoak du tasatzen,
 errematean ateratzen,
 berealaxe asitzen dira
 alkarri pujatzen,
 prezio danak bajatzen,
 au ez da erraz barkatzen,
 ta gero beti aritu bear (3)
 pobreak penatzen.
- 10/ Egunaz eta gabetan
 beti gabiltza dietan,
 ta propinarikan utzi bage
 iñun tabernetan.
 Kintzenako egun artan
 akaso gera zorretan,
 jornalak ia zer egiñ duten
 andreak erritan.
- 11/ Danok alkarri lagundu,
 ori egingo bagendu;
 ta gure lege katolikoak
 au erakusten du.
 Langilleari ez kendu,
 bestela ondo konpondu,
 modu ortara gintezke danok
 obeto mantendu.

---

(3) Bertso-paperak: *aditu*.

12/ Orra bertsoak plantatu,
nai dituanak kantatu,
kontu oiekin ez dira denak
izango kontentu.
Ez det izenik markatu,
ala ez danak barkatu,
eta aurrera lenago baño
obeto portatu.

(1891)

BERTSO BERRIAK
«DAMA BATZUEK EKENTZEN DIRA
IGANDE-ARRATSALDETAN...»

Amalau bertso auek, Donosti'ko neskameen aundi-usteak eta aberats agertu naiak azaltzen dizkigute.

Bertso-paper bat da; moldiztegi-izena: «*San Sebastián: Imprenta de La Unión Liber...*» Papera puskatuta dago eta ortik aurrerakoa falta da.

Donostia'n bertan jaso genduan paper ori, Juan Arbelaitz, Manterola liburu-dendaren nagusi zanaren eskutik.

Bertsolariaren izenik ez da iñon esaten; baiñan darabilen euskerak, gure iritzirako beintzat, Donosti'koa ez bada, urbil xamarrekoa dala salatzen du.

Azken bertsoak onela esaten digu:

Karnabal onak pasatutzeko
gaztiak zerbait biar du...

Alegia, Iñauterietan parra pixka bat egi-tearren jarritako bertsoak. Orregatik, ezin ba osoro sinistu emen esaten diranak...

1/ Milla zortzireun larogei eta
amaikagarren urtian,
pentsamentuan egondua naiz
lengoko egun batian:
dama gazte bat ikusi nuen
Donostiya'ko kalia,
pobre izanta luzitu nairik
aberats batek añian.

2/ Dama batzuek ekentzen dira
igande-arratsaldetan
ondo jantzita pasiatzera
aurraren aitzakiyetan;
abanikua eta sonbrilla
arturik esku banetan,
oiek ainbeste malizi dunik
ezta probintzi (y) onetan.

3/ Lanian ere asten dirade
goizetik oso presaka,
gero denbora pasatutzeko
ispilluari beidaka;
balkoi batetik bestera alkar
ibiltzen dira señaika,
mutil gazte bat pasatzen bada
arri babarrun tiraka.

- 4/ Atenziyua jartzen diyote
 musika soñu onari,
 noizik bakoitza begiratuaz
 beren soñeko gonari;
 lenguan farrez egondu giñan
 begira dama bateri:
 ispilluaren aurrian ai zan
 bere sonbrakin dantzari.
- 5/ Bezperatikan egoten dira
 pentsamentuan jarrita:
 biyar konprara juango dirala
 gona berriya jantzita;
 sukalde dana lajatzen dute
 azpikoz gora jirata,
 esanaz: «Banijua, señora,
 piperrak falta dira-ta».
- 6/ Bere señorak on ustietan
 plazara zuen bialdu,
 gutxieneko iru orduan
 etxera etzan azaldu.
 Esaten ziyon: «Emakumia,
 oso zabilta berandu!»
 «Etxekuandria, merke nai nun ta
 ezin nitzaden konpondu!»

7/ Lengo batian damatxo batez
ikusiya nago fiesta:
«¿Cuánto vale un poco babarrun?»
andre bateri galdezka.
Basarritarrak «Tres erriales»
eman ziyon erespuesta.
Neskatxak berriz: «En este año
mucho garistiya está».

8/ Ondo jantzita jai-atsaldetan
juntatzen dira parezka:
«Goizian asko sisatu al den?»
danak alkarri galdezka.
Batek lau kuarto, bestiak zortzi,
irugarrenak bi pezta;
oiek aitze'itun bersolariya
aparte ibiltzen ezta.

9/ San Juan egunaz Ernani'n nitzan
pasatzen arratsalde bat,
musika ari zun ta dantzarako
artu nun dama gazte bat;
akabatuta billatu nuen
lurrian zaku txiki bat,
pentsatu nuen egin nuela
neretzat fortun onen bat.

10/ Txoko batian asi nitzaden
zaku txikiya askatzen,
nere pozakin ortzakin nizkan
puska batzuek ekentzen;
gero asi zan barrenan zitun
materialak azaltzen,
egun guziko lana artu nun
ango trapaak kontatzen.

11/ «Portamoned'au zuria al da?»
gizon bati niyon galda;
erantzun ziran: «Orren jabia
mantal zuriyakin juan da». (1)
Suerti ori ez egitia
guretzat askoz obe da,
probintzi ontan ezta pasatzen
zaku artako moneda.

12/ Arropa ere gastatzen dute
aberats baten graduan,
«*Sigueme, pollo*» deitzen diyoten
zinta batekin lepuan;
illiak ere altu jarririk
gaztelu baten moduan,
orlako gauza farragarririk
ezta izango munduan.

---

(1) Bertso-paperak: *maltal*.

13/ Kulpik gabeko dama gaztiak,
ez gero punturik artu:
mandatuetâ ateratzian
denbora gutxi pasatu,
zeren nagusi etxequandriaz
al dan ondona kunplitu,
modu onetan serbitzen dunak
onra onak jasoko ditu.

14/ Dama gaztiak, despeditutzen
asi biar det onradu:
ariyo eta beste bat arte,
notizi onak bialdu!
Paper bakoitza bosna zentimo
egiten dirade saldu,
Karnabal onak pasatuzeko
gaztiak zerbait biar du.

BERTSO BERRIAK

FRANZISKO PEREZ'EK JARRIAK

Urrengo sail au, moldiztegi-izenik gabeko bertso-paper batetik degu. Azpeitia'n jaso genduan, Fidel Uria apaiz jauna zanaren papere-tatik.

Izenburuak, egillearen izen-deiturak ematen dizkigu. Baiñan Franzisko Perez orren aztarrenik ez degu, orain arte beintzat, iñon ere arkitu.

Castilla'ko arrobi batean lanean ari diran zortzi lagunek, gizon bizar-gorri baten konsejuz, lan ura utzi eta sal-erosian asteko erabakia artzen dute. Andaluzia'n, piper, baratzuri eta azeitunaz osatzen dira; «oingo adelantua» dan auts bat ere artzen dute; Naparroa'n, berriz, ozpiña erosten. Orrela ornituta, Gipuzkoa'ra sartzen dira, eta kaleak deadarrez pasa ere bai, baiñan ez dute patrikarik betetzen...

Aitatuko auts ori, «Paris'ko esposiziuari da premiatua» esaten digu bederatzigarren bertsoak. Paperak ez du urterik esaten eta ortik atera ote genezake? Joan dan mendean eta paper onek eskatzen duan garaiean, esposizio auek egin ziran Paris'en: 1855, 1867, 1878

eta 1889'an. Azken urte onetan altxa zuten Eiffel'ko torre famatua.

Bertso auek, 1976'eko *Oarso* urtekarian ere argitaratu genituan eta 1878'eko esposizioa izango ote zan esaten genduan. Baiñan, orain pentsatzen degunez, geroagokoak izango dira. Bertso auek amarna zentimo balio zuten, azken bertsoan esaten danez, eta 1891'eko beste batzuek —oiek ere liburu onetan dira—, bosna zentimo balio zuten. Orregatik, bearbada, 1889'eko esposizioa aitatuko dute.

1/ Bertso berri batzuek
bear ditut jarri,
jendiak jakin dezan
ondo gure berri;
erakutsi nai diot
ez dakieneri
nola Castilla'tikan
geraden etorri.

2/ Castilla'n ari giñan
guziok lanian,
pikatzoi ta palenka
arturik aldian;
gustora ari giñan
kantera batian,
gizon batek engañatu
giñuzen artian.

3/ Gizon bat etorri zan
bizar gorriakin,
traje ederra eta
relojuarekin,
illia orraztua,
sonbreruarekin,
ta gañera eskuan
bastoi ederrakin.

4/ Amistade aundiyan
itzegiten asi:
«Lanteri ori nuan
aspaldi ikasi;
nekiak aspertuta
juan nintzan igasi,
Gipuzkoa'ra joanda
piper saltzen asi».

5/ Aren esan guztia
genduan sinistu,
gutziz egoki zala
danori iruritu;
zortzi lagun giñaden
batera unitu,
esanaz: «Geuk e ortan
biar degu aberastu».

6/ Gu zortzi lagun giñan
juntau alkarrekin,
eta preparatutzen
laster giñon ekin;
tratua egiñikan
guk bi astorekin,
baita ere baratzuri
eta piparrakin.

7/ Asto, piper, batzuri
giñuzen guk artu,
komerzio txikiya
genduela pensatu;
Sevilla'ra juanda
azeitunak artu,
modu onetan giñan
zerbait konpletatu.

8/ Gauza abek artuta
biajian asi,
Cádiz'en geldituak
giñan lendabizi;
auts batzuek giñuzen
saldutzen ikusi,
zer klase zan jakinda
giñuzen erosi.

- 9/ Auts au ekarri degu
 oingo adelantua,
 ezin neurtu liteke
 onen meritua;
 Paris'ko exposizian
 da premiyatua,
 prueban seireun milla
 tximutx ildakua.
- 10/ Cádiz'en lo eginda
 giñan abiatu,
 oraindikan ez giñan
 ondo konpletatu;
 urrena Naparrua'n
 giñaden gelditu,
 an bi barril binagre
 giñuzen guk artu.
- 11/ Konpra abek egin da
 Gipuzkoa aldera
 abiyatu giñaden
 aberastutzera;
 arteraño egiñak
 naiko gora-bera,
 Tolosa'n egiñ genduan
 lenengo sarrera.

12/ Tolosa'ko errira
giñan allegatu,
kale danak diarka
giñuzen pasatu;
gure komerziua
osorik gelditu,
iru errial besterik
ez giñuzen artu.

13/ Geroz erri askotan
egin degu jira,
baña ala ere oraindik
osorikan dira;
esperantzaz beterik
gatoz Azpeiti'ra,
ai zer konsuelua
salduko balira!

14/ Desesperatu ere
egin degu iya,
jateko ezin egiñ,
au da komeriya;
pipar-pusketa bana
gure janariya,
gosiak gabiltz eta
galdu gera iya.

15/ Despeditu biar det
oraiñguarekiñ,
pipar saltzen diyogun
gogotikan egiñ;
iñork nai baldiñ badu
gure berri jakiñ,
artu beza papela
amar zentimokiñ.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. P. Larzabal: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*).
23. Aizkolariak. (*Aitua*).
24. F. Imaz: Bertso guziak. (*Aitua*).
25. A. P. Iturriaga: Jolasak. (*Aitua*).
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir: Periyaren zala-partak.
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak. (*Aitua*).
29. T. Alzaga: Burruntziya. (*Aitua*).
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria. (*Aitua*).
31. M. Soroa: Baratzan. (*Aitua*).
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza. (*Aitua*).
33. M. Elizegui, A. Zavala: Pello Errotak jarritako bertsoak.

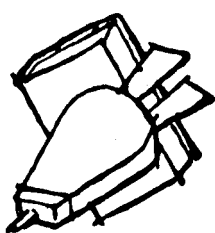
34. P. Larzabal: Senpere-n gertatua. (*Aitua*).
- 35-36. J. V. de Echagaray: Festara.
37. A. Cardaberaz: Euskeraren berri onak. (*Aitua*).
38. S. Salaverria: Neronek tirako nizkin. (*Aitua*).
39. Bertsolariak: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua*).
- 40-41. J. R. Zubillaga: Lardasketa. (*Aitua*).
42. Uztapide: Noizbait. (*Aitua*).
43. Bertsolari-txapelketa. (1-I-1965). (*Aitua*).
44. P. Larzabal: Hilla esposatu. (*Aitua*).
- 45-46. J. M. Satrustegui: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. P. M. Urruzuno: Iru ziri. (*Aitua*).
48. P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. A. Zavala: Pello Errotaren itzala. (*Aitua*).
51. P. M. Urruzuno: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua*).
- 52-53. G. Anduaga: Bertso-bilduma.
54. A. Zavala: Pernando Amezetarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. Basarri: Laugarren txinpartak. (*Aitua*).
56. A. Zavala: Udarregi bertsolaria. (*Aitua*).
- 57-58. C. Beobide: Asis'ko Lorea. (*Aitua*).
59. A. Zavala: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. A. Zavala: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua*).
61. A. Zavala: Gaztelu bertsolaria.
62. A. Zavala: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. A. Zavala: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. J. M. Satrustegui: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua*).
66. A. Zavala: Iru bertsolari. (*Aitua*).
67. Bertsolari-txapelketa (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. A. Zavala: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. A. Iturriaga: Ipuiak.
73. A. Zavala: Iru anai bertsolari. (*Aitua*).
- 74-75. A. Zavala: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. A. Zavala: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. A. Zavala: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak. (*Aitua*).
- 79-80-81. A. Zavala: Lexo bertsolaria.
82. A. Zavala: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua*).
83. A. Zavala: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak. (*Aitua*).
84. M. Matxain: Uste gabea.
85. Xalbador: Ezin bertzean. (*Aitua*).
- 86-87. A. Zavala: F. Iturzaeta bertsolaria.

- 88-89-90. A. *Zavala*: Xepelar bertsolaria. (*Aitua*)
91. A. *Zavala*: Txapel bertsolaria. (*Aitua*).
92. I. *Alkain*. — A. *Zavala*: Alkain aita-semeak.
93. A. *Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
94. A. *Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua*).
- 95-96. A. *Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. A. *Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari.
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua*).
- 101-102. A. *Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua*).
- 103-104. A. *Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua*).
105. *Jose Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. A. *Zavala*: Pastor Izuela. — Ezkioko ta Segurako itxuak.
107. A. *Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua*).
108. *Mattin*: Ahal dena. (*Aitua*).
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsularia.
111. *Bertsolariak*: Xepelar-saria, 1972. (*Aitua*).
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak.
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. A. *Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. A. *Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak.
116. A. *Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari.
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurra.
119. A. *Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari.
- 120-121-122. A. *Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. A. *Zavala*: Zapirain anaiak.
126. A. *Zavala*: Ustu ezin zan ganbara.
127. *M. Arozamena*: Nere aldia.
128. A. *Zavala*: Amodiozko penak bertso berrietan.
129. A. *Zavala*: Afrika'ko gerra (1859-1860).
130. A. *Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (I).
131. A. *Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (II).
132. A. *Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (III).
133. A. *Zavala*: Arrantzaleen bizitza.
134. *J. M. Arrizabalo*, A. *Zavala*: Baso-mutillak.
135. A. *Zavala*: Jaiok bizi nai.

1051006

G-128/19

AUSPOA
LIBURUTEGIA

G-1